

DOM IN SVET

Dom in svet, letnik 51, številka 6

Vsebina

Leposlovje in znanstvo:

Vida Taufer / Češmin. 305.

Jože Kastelic / Zvezde in žalost: Razgledi, Obzorje, Noč, Pridi spet, Novoletna pesem vsak dan. 306.

France Bevk / Domačija. 309.

Severin Šali / Pomladna otožnost. 319.

Vinko Beličič / Usehla črešnja. 320.

Vinko Žitnik / Naš čas: Krogi, Brezposelni, Kopači, Žanjice, Kovač. 332.

Joka Žigon / Nikdar več vojske! (Drama.) 333.

Jože Cukale / Rudarski: Rudar, Rudar in sin. 342.

Ivan Grafenauer / Zamorci in zamorske deklice v narodnih legendah. 343.

Razglednik:

Književnost: France Bevk: Legende (T. Debeljak). 350. / Dr. iur. et phil. Josip Žontar: Zgodovina mesta Kranj (Blaznik Pavle). 353. / Kočevski zbornik (dr. J. Žontar). 354. / Antike Inschriften aus Jugoslawien (Jože Kastelic). 355. / Kartuzijani in kartuzija Pleterje (S. Š.). 357. / Bolgarska monografija o Ivanu Meštroviću (A. Bolhar). 359.

Umetnost: Mozaik Kristusa Kralja na pročelju šempetrske cerkve v Ljubljani (F. Kimovec). 359. / Jubilejna razstava Franceta Kralja v Jakopičevem paviljonu (S. Mikuž). 362.

Zapiski: Dokument beneškega slovenstva (Tine Mohaj). 364. / Stendhal v Trstu (B. S.). 365. / Lešehradeum v Pragi (Dušan Ludvik). 367.

Umetniške priloge:

Sl. 19. France Kralj: Golgota (les). / Sl. 20. Helena Vurnik: Kristus Kralj (mozaik).

Vinjete izdelal akademski kipar **Frančišek Smerdu**.

Prihodnja številka izide 15. septembra.

Dom in svet izhaja 15. vsakega meseca, desetkrat v letu, z izjemo mesecev julija in avgusta. — Naročnina znaša letno 80 dinarjev, za dijake 60 dinarjev. Dovoljeno je plačevanje v obrokih. — Izdaja ga konzorcij Doma in sveta, ki ga predstavljajo: dr. Joža Lovrenčič, Mirko Javornik, Stane Mikuž, Severin Šali, dr. Tine Debeljak in dr. Alojzij Odar. — Odgovorni izdajatelj: dr. Alojzij Odar. — Odgovorni urednik dr. Tine Debeljak, Jugoslovanska tiskarna. — Upravišтво: v Ljubljani, Pred škofijo 5. — Tisk in klišeji Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani. — Za tiskarno odgovarja: Kramarič Jože.

Vida Taufer | Češmin

Češmin ob gozdu spet oči odpira,
s pomladnim vetrom rahlo šelesti.
Na vse strani boječe se ozira,
z bodečimi rokami se lovi.

Sijaj zelenja roke mu pokriva,
rumeni soj mu sije iz oči.
V brezbarvnost zraka svoj pogled preliva,
v zavese bledega neba strmi.

Na njih izginja daleč nad gorami
svetlobni sij; počasi se temni.
Vonjava moja trudno dušo dramí,
češminov vonj po zraku valovi.

Jože Kastelic | Zvezde in žalost

Razgledi

Pojdíva, primem te za rôke,
Žalost, pojdíva tja do vrat,
kjer se iz mraka vidijo goré visoke v soncu.

Kot vnet učenec vem imena gorá na pamet,
Žalost, tam vidim — ti ne vidiš: Radost,
Vstajenje, Mir, visoki vrh Družine.

Zdaj ni tvoj vek, ti si obsojena!
Cvetoči sneg te bo pokril, češnje že cveto,
Žalost, a če ti je težkó umreti,
vrniva se še v hram to noč,
Žalost, do Jutra.

Obzorje

Obroč obzorja oklepa svet,
moj svet,
vrč dragoceni,
vrč, natrt pod mojimi rokami.

Razpada ne ustavi,
od znotraj mi svet razpada
kot ruda radij
ves živi čas,
ves čas minljivi.

Na pogorišče razgubljenih sil,
snovi neplodne,
kjer več v pepelu ni kali ognjenih,
še sam bom pal — pepel in prah.

Tedaj razklene se obroč,
črepinje vse tvari raznese noč.

Noč

Studenec sanj odpira usta,
globoko vanj se zvezda ozira,
poslušša glas globin,
otira s čela zlato luč
utrinkov in jih meče v noč.

Premeri kakor blisk vseмир,
primakne se nad ta nemir
in vidi mi v srce —
bled cvet spomina v njem dehti
in vonji stari spet bole.
A zvesta zvezda jih osuje,
zasnuje mirnih sanj mi luč
in odpotuje v noč.

Pridi spet...

Tiha uteha
žalosti v meni,
brsteči iz rane
globoke,
cvetove ji ziblješ,
veter —
ti čebelica,
med v nji najdeš.

Tiha, pretiha zaznavanju,
misel te ne dotipa
s prsti modrimi,
ne čebelica več ne veter,
žalost tešeč
si se razžalostila,
v njo spremenila,
bolj boliš.

Pridi spet, kot hodiš k drugim,
ne senca na platnu sna!
Stopi iz mene vaze,
podaj mi se vsa,
nadeni starovečen (— zate, vem!)
nakit predmetnosti,
Ljubezen!

Novoletna pesem vsak dan

Ihtenje, ihtenje! —
Dajte mi blebetavih ust,
govoril bi —
kakor pijanci, mnogo, prehitevajoče,
ne bi se izpovedal.

Petdesetkrat sedem dni,
obljub petdesetkrat sedem
sebi in vam za novo leto,
a dnevi so s starimi krpami ovéšeni
kot nove pesmi s staro muziko.

Dajte mi angela — v tempelj me ponese,
vzame z oltarja žgalnega oglje žareče
s previdno kretnjo,
da mi poljubi z njim ustnice, blebetava usta —
(in srce) —
in mi navdihne prerokbe
Izraelu.

France Bevk | Domačija

12.

Lajšar je poslej molčal. Za nekaj časa je bil celo izginil iz vasi, ostala je le govorica o njem. Vendar je bil tisti dogodek kmalu pozabljen, Zemljak ni dlje mislil nanj. Mučile so ga druge, važnejše skrbi. Venomer je trdovratno razmišljal, še nikoli tako. Tedaj je živo občutil, kako je človeku, ki ga neusmiljeno melje življenje.

Kdaj pa kdaj ga je obšel obup, a le za trenutek, vselej se ga je naglo otresel. Bil je žilavega rodu, kogar izmed njih ni pobrala vsaka slana. Bilo mu je, kakor da je zašel v gozdu in neumorno išče prave steze, a se pri tem pogreza globlje in globlje v neznano. Ne odneha. Neka smer more biti prava, neka steza ga privede domov. Pa naj si je še tako ubijal glavo, grebel za kako rešitvijo, ni je našel. Misel ga ni mogla rešiti, naj je bila še tako vroča. Pomagati bi mu mogel samo denar.

Lesni trgovec ga to pot skoraj ni pogledal, ko je stal pred njim. Dal bi bil drva za vsak nič, le da bi prosto dihal do prihodnje jeseni. Potem naj pride, kar hoče. A kdo mu je natvezel, da on, kupec išče drva in vprašuje po njih? Založen je z njimi, da ne ve, kam bi z zalogo. Poslednje leto je mnogo izgubil zaradi padanja cen... Zemljak je jezen in osramočen odšel domov.

Upanje na kako posojilo bi bilo prazno. Kakor da bi stavil v loterijo in od slepe sreče pričakoval rešitve. V vasi sta bila le dva, ki sta imela kaj pod palcem, Ilovčar in Grivec. Pa Brinar seveda, a tega je bil že črtal iz svojih misli; s prvim posojilom mu je nataknil zanko na vrat. Ilovčar bi ne dal Bogu palice, da bi z njo zlodeja udaril. H Grivcu, v svojo rojstno hišo, pa bi ne stopil, da mu je za lakoto umreti.

Prisluškoval je, ali morda ne šepetajo, kako je z njim. To sramoto bi teže prenesel kot polom rojstnega doma. Kazalo je, da se glas o tem še ni raznesel. Saj bi sicer Reza izvedela, njen obraz pa nikoli ni znal skrivati, kaj ima v srcu. Brinar in Peter sta bržkone trdo molčala. Ne iz ozirov do njega, ampak v lastno korist. Lahko bi se zgodilo, da bi se na sodnji prikazal še kak tekmeč, hotela sta biti sama na dražbi, da bi dobila za nižjo ceno. Ob tej misli je Zemljaka zamikalo, da bi sam odprl usta in vse izkričal. Pa saj to bo še lahko storil.

Ves čas je lahko sam prenašal svojo skrb, nenadoma mu je postala težka. Strastno se mu je zahotelo, da bi se komu razodel, ki bi mu pametno svetoval. In je nekega večera potožil Korenu, kakor potoži brat bratu. Sosed je bil resen mož, kar mu je prišlo skozi ušesa, mu ni takoj zdrknilo z jezika.

»Nekoliko se mi je dozdevalo,« je rekel po premolku.

Tone se je nemilo zdrznil.

»Ali si že kaj slišal?«

»Ne. Tega ne. Pa si človek lahko misli. Že prej ti je trda predla, drv nisi prodal... pa pride človeku na um... Prosil bi jih odloga.«

»Na to nisem mislil. Ali bi pomagalo?«

»Poskusi! Beseda ni konj! Si vsaj ne boš mogel očitati, da nisi poskusil tudi tega. Jaz ti ne morem pomagati, kakor resnično bi ti rad...«

»Niti vprašam te ne. Vem, kako je...«

Zemljak se je že koj naslednji dan odpravil v mesto. V culo je zavezal štručko masla in nekaj jajc. Navdalo ga je bilo novo upanje, ki se ga je oprijel kot otrok.

Nebo se je bilo prešnjega dne uvedrilo, zdaj pa se je znova zastiralo s temnimi oblaki, ki jih je gnalo od juga. Sneg, ki je bil pokril vrhunce gora, je dež že izpral. Utoplilo se je, le vodé so bile še velike. Vso pokrajino je zagrinjal siv mrak, kakor da je mrknilo sonce. Občutje, kakor da se bo zdaj zdaj ulila ploha.

V mestu je Zemljak obhodil celo vrsto ulic, da je slednjič obstal pred visoko, rjavo hišo. Pozvonil je na vratih, ki so nosila tablico z napisom: »Anton Golob«. Odprla mu je gospa srednjih let. In ko je slednjič prišel gospod, ki se je pravkar bril, mu je povedal, kdo je in odkod.

»A, vi ste? Le dalje! Kaj vas je prineslo?«

Gospod Golob je bil nižji uradnik, po nošnji nekam starinski, ptičja glava mu je tičala na dolgem, tankem vratu. Doma je bil iz iste fare kot Zemljak, bila sta tako rekoč rojaka. Tone ga je poznal le na videz, srečal ga je kdaj pred cerkvijo, kadar je prišel domov na obisk. Po ovinkih je bil izvedel za njegov naslov.

»Kdo mi to pošilja?«

»Jaz... jaz vam prinašam.«

»Vi? Zdaj pa ne razumem. Zakaj?«

»Le vzemite! Za neko dobroto bi vas prosil, ako ne zamerite.«

»Tako? Počakajte, da se obrijem! Sicer pa pripovedujte!«

Gospod Golob se je bril pred zrcalom, ki je viselo na steni. Zemljak je sedel na robu stolice in se oziral po stanovanju, ki je bilo borno, a se mu je vendar zdelo gosposko. Pripovedoval je, a pri tem je rdel od zadrege in ni vedel, kam naj položi roke. Na dolgo se je razbesedil, a govoril je odkrito, kakor da kleči pred spovednikom. Pred tem človekom, ki mu je bil skoraj tuj, ni imel pomislekov kakor pred sosedi.

»Rad bi videl, da bi nekoliko potrpeči,« je završil. »Ako ste tako dobri, da bi šli z menoj... Vi se laže pomenite... z menoj ni nič... Ako utegnate, seveda.«

»Nekaj časa si že lahko utrgam. A ne delajte si prevelikih upov.«

»Zakaj ne?«

Zemljak se je zganil, kakor da ga je zbodlo v srce.

»Ne verjamem, da bi kaj dosegli. Tu pomaga samo denar. A vsega upanja tudi ne izgubite.«

Odšla sta. Po poti je uradnik vpraševal po novicah v domači fari. Tone mu je zmedeno odgovarjal, misli so mu neprestano uhajale drugam. Rahlo upanje, ki ga je bil prinesel s seboj, se mu je čimdalje bolj sesipalo v prah. Vse dni, se mu je zdelo, ni toliko trpel kot tiste trenutke negotovosti.

Uradnik ni govoril praznic, ko ga je svaril pred prevelikim upanjem. Poznal je take reči. Sicer pa se je Zemljak komaj zavedel, kaj se godi z njim. Besede, ki jih je slišal, so mu nesmiselne šumele v glavi, se mu prekopicavale in ni prav vedel, kam bi z njimi... Ko je zopet stal pred bančnim poslopjem, na ulici, si ni bil na jasnem, kako je opravil. Le čut je pravil, da je vse izgubljeno.

»Torej — slabo?« je vprašal.

Gospod Golob ga je začuden pogledal.

»Ali niste razumeli? Nekaj dni imate še časa, potem se začne sodni postopek za dražbo. Ali res nikjer ne dobite denarja?«

Zemljak je samo zamahnil z roko, kakor da se glede tega ne izplača izgubljati besed. Ni maral kazati obupa, ki se ga je loteval, moško ga je potlačil nekam na dno. Obenem pa je čutil veliko olajšanje. Bilo je konec negotovosti.

»Stopiva na kozarec vina!« je rekel.

Občutil je žejo. Hkrati je hotel utopiti neki grenak občutek, ki mu je mučil dušo. A bilo bi mu pusto samemu sedeti ob vinu. Uradnik se je izgovarjal, češ da nima časa, nazadnje se je vdal.

Trčila sta. Zemljaku je bil ta človek, ki se mu je razodel kot prej nikomur, bližji kot vsak drugi na svetu. Delal je veder obraz, vendar ni mogel skriti razburjenja ne grenkobe, ki se mu je izražala v kotu ustnic.

»Saj to ne bo prvič, da pridem ob vse,« je rekel kot v bridko tolažbo. »Pojdem pa še enkrat po svetu. Da sem mlad, kot sem bil nekdanj, bi me ne skrbelo.«

»Po svetu vam morda ne bo treba.«

Tone ga je začuden pogledal.

»Ne? Če mi pa prodajo!«

»To ni tako gotovo. Na dražbo pride. Prodajo — to je nekaj drugega. In če ne bo nobenega ponudnika?«

»Ha! Se bo že našel kdo.«

»Ali mar veste za koga?«

»Vem. Brinar. Vrag!«

»Kaj nima dovolj lastne zemlje?«

»Pa že ne. Ne bo je vzel zase. Potrebuje jo za sina.«

Uradnik se je zamislil. Gledal je v kozarec, ki ga je vrtel med prsti.

»Ali bi Brinarja ne mogli pregovoriti, da bi odstopil od dražbe?«

»Ne vem.« Zemljak je rojaku strmel v oči. Ni vedel, kaj misli.

»Ali bi bilo s tem mar kaj pomagano?«

»Bilo bi, seveda bi bilo. Hiša z vsem bi ostala banki. Ta le težko, da bi našla kakega kupca. Kdo bi silil v našo revščino in samoto? Vi bi ostali na posestvu kot najemnik. Najemnino bi že zmagovali. Gospodar bi sicer ne bili več, a ostali bi na svojem.«

Tone je bil presenečen. Oči so mu še vedno gledale malce nezaupljivo, besede pa so mu bile kot godba. Novo upanje se mu je oprijemalo srca.

»Da je to mogoče... mislite?«

»Zakaj ne? Poznam več takih primerov... posebno v hribih. Glavni pogoj je, da nikogar ne bo na dražbo.«

Zemljak se je zamislil. Ni mu bilo posebno po srcu. Najemnik na lastni zemlji. Toda, ali je bila kaka druga rešitev? Čimdalje bolj se je oklepал te misli. Pa se je spomnil Brinarja in srdito stresnil z glavo.

»Ne bo se vdal, hudič!«

»Brinar? Saj ni od vraga! Ako bi me tujec prosil za to, bi mu ustregel, nikar domačinu.«

»Poizkusil bom,« je rekel Zemljak.

A ni bil prepričan, da bo to res storil... Ko sta se z uradnikom poslovila, je zavil v drugo krčmo.

13.

S prvim popoldanskim vlakom se je vozil domov. Vino mu je bilo stopilo v glavo. Sključen je sedel v kotu kupeja in dežnik tiščal med kolena. Brado je naslanjal na kljuko in se zatapljal v pijane misli.

Tedaj ni več občutil nemira in tegobe, navdajal ga je velik pogum. Bilo mu je, kakor da se je z vlakom stopil v eno in se z veliko, nezmagljivo silo podi preko pobočij, podira vse ovire pred seboj. Čelo je mrščil, oči je upiral nekam v prazno, kakor da strmi v prihodnost. Ali ni bilo vse, kar je doživel, le hude sanje? Zdaj pa zdaj mu je gola resničnost stopila pred oči. Ni se je več bal. Brinarja ne bo prosil, ne bo se poniževal pred njim, ker ve, da bi ga ne uslišal. Zagrozil mu bo, da se bo zdrznil pred njim in postal majhen kot kužek. Ne bo se mu več upal križati poti, ne stopiti na njegovo senco.

Ha, vrag! Ta misel ga je navdala s tako radostjo, da se je zarežal predse. Zdramil se je, pogledal potnika, ki je sedel pred njim, nato je zastrmel skozi okno.

Zunaj je deževalo, lilo, kakor da se je utrgal oblak. Dolina je bila zastrta s sivo kopreno, debeli curki so tekli po šipah. Pod vodo so bile vse poti, reka je valila svoje umazane valove in se penila. Nastal je bil mrak, četudi je bilo še daleč do večera.

Ko je Zemljak stopil z vlaka v dež, ga je bila vinjenost že napol popustila, znova so se mu porajali ugovori in ga plašili. Zavil je v krčmo, da se znova napije poguma. Sedel je za mizo in bolščal v merico, ki se je naglo praznila.

»Ali si bil v mestu?« ga je vprašal krčmar.

»V mestu.«

»Presneto, kako dežuje! Vse bo odneslo.«

»Zaradi mene!« je Zemljak zamahnil z roko, kakor da vse skupaj pošilja k vragu.

Najrajši bi bil sam. Ni mu bilo do družbe ne do besed. Kaj se ta žverca vtika vanj? Krčmar ga je začuden pogledal, nato je odšel.

Tone je kmalu plačal in stopil na cesto, tedaj se je bilo nebo za trenutek uvedrilo. Od juga je toplo velo, da je šumelo v drevju. Nato je znova lilo, curki so peli na dežnik, obleka je bila prepojena z vlago. Zemljak je bil moker do kolen. Na klancu, ki je spel v breg, mu je voda silila v čevlje, ko je bredel skozi hudournike. Težko je hodil, kamenje se mu je valilo pod nogami, da je moral zdaj pa zdaj loviti ravnotežje.

Bilo ga je skoraj groza. Naglo popito vino mu je stopalo v glavo in mu jemalo telesne moči. Ali ne bi raje nekoliko počakal, da se uvedri? Ni se maral vračati. Zdaj ni čutil le poguma, lotevala se ga je neumljiva besnost. Kakor obseden od upornosti bi delal neumljive reči, razbijal in rušil, kar bi mu prišlo pod roko. Hudič! Da je imel palico, bi z njo na slepo udrihal okoli sebe.

Povzpел se je na grič in se po drugi strani spuščal v dolinico. Pred njim, visoko v bregu, je ležala vas, a bila je tako zastrta s plaščem dežja, da je ni bilo videti. Prišel je do potoka in stopil na brv s polomljeno ograjo, na sredi je manjkalo nekaj desak.

Voda je bila od jutra silno narasla. Umazana, spenjena je divje hrumela in grozeče stresala brv. Zemljak se je bil nenadoma ustavil, obšla ga je bila rahla groza. Ali ga bo odneslo? Skozi široko špranjo pod nogami je pogledal naravnost v valove, ki so nesli s seboj prst, suhljad, listje in polena.

Pozabil je na grozo, vsega ga je obšla neka misel. Ali prav vidi? Res, pod njim so plavala polena. Voda je nekje vzela skladovnico drv

in se z njimi zlobno igra. Ozrl se je navzgor ob potoku, proti soteski, kjer so se v dežju dvigali goli vrhovi dreves.

Vrag!

Z lahkimi, varnimi koraki, kakor da ga je v trenutku popustila vsa pijanost, je stopil na drugo stran. In ni odšel po stezi, ki je vodila proti domu, krenil je na levo skozi grmovje. Zaprl je dežnik, da bi ga ne oviral, in ga je stisnil pod pazduho. Po obrazu so ga bičale mokre mladike, robida ga je grabila za obleko. Z golimi rokami si je krčil pot skozi goščavo.

Dospel je na plano. Tam je bila njegova zemlja, del posekanega gozda. Obstal je ob skladovnicah drv, od katerih se je odcejala voda. Potok še nikoli ni bil tako visok, segal je prav do drv, izpodjedal in trgal breg. Grude rjave zemlje so se usipale v vodo in jo kalile, podporniki so popustili, dve skladovnici sta se žalostno povесili in se posuli. Polena so z gluhim ropotom drčala navzdol, se trkljala v valove, izginjala, se zopet prikazovala in tonila za ovinkom potoka.

Moža sta ob tem pogledu spreletavala vročina in mraz. Tisoč misli mu je šlo po glavi, prevzemalo ga je tisoč občutkov. Pred očmi mu je vstal ves trud zimskih mesecev pred dvema letoma, vsi upi, ki jih je gojil. Zapeklo ga je v očeh, ves zbežan se je ozrl okrog, kakor da išče pomoči. Vrgel je dežnik od sebe, napravil dva koraka, da bi branil svoje, rešil, kar se da rešiti.

Nenadoma je obstal, roka se mu ni ganila. Do drv, v katera je polagal toliko osleparjenih upov, je v hipu začutil sovraštvo kot do človeka, ki ga je zahrbtno in do konca prevaril. Kaj mu je rekel Brinar? Da mu bodo sprhnela in jih bo moral zmetati v vodo. Potok vrši delo, ki bi se mu tudi sam ne mogel ogniti. In se je zarežal, ko so se znova polena z zloveščim ropotom strkljala v vodo. Le naj! Ako bi to tudi hotel ubraniti, bi ne mogel. Vse to mu je bilo še prepočasno. Obšla ga je slepa besnost, planil je k skladovnici, grabil naročja polen in jih metal v razpenjeni potok.

Bil je kot človek, ki je ob pogledu na požar ponorel, da ne gasi več, ampak meče v ogenj še ostalo imetje. K vragu! Vse naj gre k vragu! Polena, ves trud, vsi prevarani upi. Dež ga je močil do kože, voda mu je silila v oči, telo se mu je kadilo od znoja, njegove trde, izdelane roke pa so s strastjo uničevale. Tako... hudič! Vsakikrat, ko je vrgel, je zastokal od napore, nato se je srdito zarežal. Bil je kakor iz uma, ni čutil upehanosti, ni se ozrl.

»Tone! Oj, Tone!«

Dolgo je trajalo, da mu je zategel klic dosegel uho. Prenehal je in se ozrl kvišku. Roke, ki so mu visele ob telesu, so mu trepetale od izmučenosti, v prsih mu je hroplo. Na stezi, ki je vodila više preko

pobočja, je zagledal neko žensko s košem na hrbtu. Napol jo je zakrival velik dežnik. Ni je spoznal. Tudi se ji ni oglasil.

»Tone, kaj počneš? Za božji čas!«

Bila je Katra.

»Saj vidiš, hudič baba!« je zakričal hripav od srda.

In se je z vso silo uprl v skladovnico drv, ki se je posula.

»Tone! Bog pomagaj! Ali si ponorel? Kaj ni škoda?«

»Molči!« je zarohnel. »Kaj ti to mar! Še tebe ni škoda! Poberi se!«

Ženska se še zmeraj ni ganila. Tam je stala, široka pod dežnikom, in nekaj vpila. Tone je ni več poslušal. Popadel je v vsako roko po en kamen in tekel proti nji. Katra je zavreščala, se pokrižala in naglo izginila med grmovjem.

Zemljak je obstal in spustil kamna na tla. Tedaj ga je popustila tudi neumljiva besnost. Kakor da se je predramil iz težkega sna, se je nenadoma zavedel bedastega, blaznega početja. Izčrpan telesno in duševno je počenil na velik kamen, si z dlanjo obrisal moker obraz in zastokal. Kaj se z njim godi? Kdo mu more povedati, kaj se z njim godi?

Dolgo je čepel, bil je pogreznjen nekam v svojo notranjost, osramočen sam pred seboj. Dež je medtem nekoliko ponehal, le še rahlo je rosilo iz oblakov. Zavedel se je, pobral dežnik, ki ga ni razpal, in odšel po bregu.

Pred krčmo se je ustavil. Mikalo ga je, da bi vstopil in se opil do nezavesti. Bilo mu je kot komu, ki je prvič v življenju prekoračil pravo mero in se več ne znajde. Po stezi je prišel Brinar, njega le bežno ošinil s pogledom, nato je zavil proti krčmi.

»Boštjan!« ga je Tone poklical.

Sosed je bil že na pragu, ko se je ozrl.

»No?«

»To ti rečem, da ne boš dražil,« je rekel Zemljak grozeče. »Da ne boš dražil, drugega ti ne rečem.«

Brinar mu ni odgovoril. Le pogledal ga je začuden, tak je bil po vnanjosti, skoraj s strahom; zganil je z rameni in stopil v krčmo. Tone je dvignil pest in jo je potresel za njim, nato je odšel proti domu. Bil je premočen, začelo ga je mraziti.

14.

Reza je bila prav tistega dne po ovinkih izvedela, kar ji je mož prikrival. Nič jasnega ji ni prišlo na uho, prav toliko, da si je nevarnost lahko naslikala še večjo, kot je bila v resnici. Nagnjena k pretiravanju je verjela, da bosta z možem že naslednji dan na klancu gola kot miš in ne bosta vedela kam pod božjim soncem.

Tiste ure do večera ji je mnogokrat prišlo na misel. Ali je bila kdaj razočarana nad življenjem? Na to vprašanje bi si ne bila znala odgovoriti. Ne, vse sanje mladosti se ji niso izpolnile. Malce bridko ji je bilo, ko se je zavedela, da je Tonetu več do zemlje kot do nje. Oponašal ji je pritepenost, ni imel razumevanja za njene majhne strasti. Pred leti mu je mnogokdaj grenko očitala v mislih. Poslednji čas, ko sta bila sama, navezana le drug na drugega, je gledala na življenje treznejše kot kdaj prej. Možu je marsikaj odpustila, nekatero stvar pozabila.

To je bilo tem lažje, ker se je čutila varno ob njem. Bil je dober gospodar. Delala je, dà, vedno po njegovem, a skrbi je prepuščala njemu. In teh ni bilo malo. Saj jih je brala z njegovega obraza. Slepota mu je zaupala, ko se je zagrinjal v molk. Od njega bi si bila želela le nekaj več mehkobe.

Zdaj pa se je čutila prevarano. Svetla podoba moža, ki ga je bila navajena gledati od spodaj navzgor, je potemnela. Ali je res toliko boljši od nje? Hišo pogubiti bi bila tudi ona znala. Ni vpraševala po vzrokih, v prvem razburjenju je samo obsojala. Vsa leta ji ni nikoli še na misel hodilo, da je bila ta zemlja prav za prav njena, še manj, da bi možu to očitala. Zdaj pa ji je nenadoma stopilo v zavest, da je bilo njeno, kar je zagospodaril. Hodil je v krčmo, Bog ve, kaj je počenjal, a nji ni privoščil niti požirka.

Ves dan je kot zmešana hodila po hiši, stiskala ustnice, ni se mogla resno oprijeti kakega dela. Zunaj pa je camaril dež, kakor da se pripravlja sodni dan. Bojevala se je z obupom in žalostjo in kuhala jezo. Spoznala je, da razočaranja in žalitve, ki jih je kdaj doživela, niso bila do konca pozabljena. Ostala so ji v duši kot usedlina. Zdaj so ji zopet priplavala na vrh.

Pred večerom je prišla Katra. Vstopila je naglo in s takim obrazom, da se je je prestrašila.

»Slišiš, Reza! Ne vem, kaj je s Tonetom. Moj Bog!«

Rezo je kljub jezi na moža obšla skrb. Da se mu ni kaj zgodilo! Stala je, kakor da je okamenela, in sklepala roke.

»Kaj je? Kje si ga videla?«

»V dežju stoji ob potoku in meče drva v vodo. Ko sem se oglasila, je šel nadme s kamenjem. Bog, da ni ponorel!«

Zemljakovka se je oddahnila. Da je le živ! Obenem jo je zgrabila še hujša jeza. Ha! Drva meče v vodo. Da, ona je že vedela, koliko bije ura. Ni ponorel. V mestu je bil, vse je izgubljeno, zdaj se znaša. Nekoč se je bil usekal, od jeze je zagnal sekuro v grapo, ni je več videl. Še hišo bo zažgal nad glavo.

Sesedla se je, solze so ji pritekale na lica.

»Bog pomagaj! Vse bo uničil! Vse je izgubljeno! Jaz pa sem verjela, da je s hišo v najlepšem redu...«

Katra je bila začudena.

»Vse je izgubljeno? Kaj govoriš?«

»Kar vem. Vse je izgubljeno. Hiša in vse...« Reza si je obrisala solze, premagala žalost in planila kvišku. »Nič več se ga ne bom bala. On po svoje, jaz pa po svoje... Le naj mi katero reče!«

Preden je nastal mrak, je Reza prinesla od Katre žganja. Sedela je na vogalu mize, nalivala kozarček in pila. Zdelo se je, da si hoče poplačati za vse ta leta. Pila je tudi iz razburjenosti, dasi je pijača ni pomirila. In iz upora proti možu. Naj le vidi in spozna, da se ga nič več ne boji. Vliti si je hotela tudi poguma. Povedati mu mora bridkih, izpljuvati vso grenkobo duše.

Pijača ji je že stopila v glavo, ko je nastal mrak. Prižgala je svetilko, zopet sedla in čakala moža. Ob vsakem koraku na klancu se je zdrznila in napeto poslušnila. Ali ga ne bo? Ali je mar odšel v krčmo? Le naj! Tudi ona bo pijana.

Slednjič je prišel. Zaslišala ga je v veži in se ga nagonsko zbala. Že je hotela skriti steklenico, a se je naredila trdo in obsedela.

Tone je bil tak, da bi se ji bil kmalu zasmilil. Premočen, da se je cedilo od njega, mokri lasje so mu viseli na čelo, obraz mu je bil izmučen... Reza si je natočila kozarček žganja in ga v dušku izpila.

Zemljak je bil ves skrušen, želel si je samo suhote in počitka. Legel bi po peči, molčal, niti besedice bi ne bilo iz njega, prespal bi spomin na ta strašni dan, da bi zjutraj zopet lahko trezno mislil... Zavzel se je nad ženo, ki ga je gledala z upornim, pijanim pogledom, in obstal za vrati.

»Reza! Kaj pa je to?«

»Kaj je to?« se je žena popačila. »Jaz tebe lahko vprašam, kaj je to?« je pokazala nanj.

»Hudič, moker sem!« je Tone zarenčal in pogledal po sebi. »Ti si pa pijana!«

»Ti pa nisi? Kaj? Pa si tak, kakor da si se ves dan nekod valjal. Saj ni čuda, ako vse pojde po zlù.«

Reza je govorila razjarjeno, a ji je v pijanosti glas prehajal v jok.

Tone se je prestopil in klobuk vrgel na klop.

»Kaj bledeš? Kaj pojde po zlù?«

»Nič ne bledem. Misliš, da ne vem. Ti mi seveda nisi povedal, skrivaš mi, od drugih sem morala izvedeti. Jutri pa bova morda že brez strehe nad glavo.«

Zemljak je bil prepaden. Lomila ga je drobna jeza, hkrati mu je vzelo moči. Torej so vendarle šepetali po vasi, da je ženi prišlo na uho.

»Kako bo, se bo šele videlo,« je rekel počasi, z zamolklim glasom.

»Še zdaj bi mi rad tajil! Nazadnje boš rekel, da tudi drv nisi metal v vodo.«

»Hudič naj vzame vse skupaj!« se je mož razjaril. »Kaj komu mar, kaj napravim z drvmi, saj so moja.«

»Tvoja so, praviš? Moja so!« se je Reza udarila po prsih.

Zemljak je bil sedel. Zdaj je dvignil glavo in zastrmel v ženo.

»A? Tvoja?«

»Ali si mar pozabil, da je bilo vse moje? Ti pa si mi hišo in svet zapravil in zaluskal!«

Zemljak se je dvignil in se z rokama oprl na mizo, ostrega pogleda ni umaknil od žene. Ali mar ne ve, da je v ta svet zabil toliko truda in denarja, da ga je že po pravici imel za svojega? Ne iz pameti in iz treznega preudarka, iz pijače so ji prišle besede. Čutil je, da tudi njega zapušča razsodnost, zadrževal se je z vso muko.

»Brez mene bi bila ta hiša že zdavnaj šla k vragu,« je rekel težko, kakor da mu glas zastaja v grlu.

»Bi bila pač dobila drugega moža, ki bi bil znal bolje gospodariti.«

»Pijana si! Ne veš, kaj govoriš!«

Reza je popadla steklenico, da bi si znova natočila.

»Nič več!« je Tone zakričal, ji iztrgal steklenico in jo vrgel v kot, da se je s treskom razbila.

Žena je prekipela. S stisnjenimi pestmi je planila na moža, ki je presenečen držal nekaj udarcev po ramenih in plečih. Nato jo je pahnil od sebe, da se je opotekla in skoraj padla.

»Ubij me!« je zatulila. »Ubij me, ne bom se ganila!«

»Molči! Ali pa te bom res udaril.«

»Le daj! Molčala pa ne bom. Vsi naj izvedo, kakšen si! Le naj izvedo!«

Tone je dvignil pest in stopil proti nji. Reza pa je s krikom zbežala v vežo, nato pred hišo. Zemljak je obstal za trenutek kot okamenel. Minil ga je srd, a obšlo ga je sramovanje pred ljudmi, ki natezajo vratove in poslušajo. Stopil je za ženo, da bi jo pregovoril, naj se vrne v hišo. Ko ga je ta zagledala, je zakrilila z rokama in stekla po klancu.

»Ljudje, pomagajte!« je kričala. »Ubil me bo! Ubiti me hoče!«

Zemljak je obstal med plotovi, najrajši bi se bil v tla pogreznil. Da mu je Reza tedaj prišla v roke, bi jo davil, da bi ji ne mogel glas iz grla. Tako pa je stal brez moči in prisluškoval njenemu kriku in

stopinjam. Na klancu nekje se je ustavila in nekemu med jokom in na ves glas pripovedovala, kaj se je zgodilo. Tonetu je bilo, kakor da mu žerjavice nasipljejo v dušo. Stisnil je glavo med ramena in se tiho kot tat vrnil v hišo.

»Moj Bog!« je zastokal, ko se je sesedel na klop v izbi. »Ti moj Bog nebeški!«

In si je kapljice mrzlega potu otrl s čela.

(Dalje.)

Severin Šali | Pomladna otožnost

O, lepa jutra so, ko rumenilo
razliva po vrhovih novi dan
in se meglé počasi ko kadilo
razgubljajo v zapadno temno stran.

Že kmet s slastjo dehteče brazde orje.
Poganja setev, zelene nasadi.
Razčistil veter je motno obzorje.
Osenčen sem z otožnostjo pomladi.

Vsi grmi v popje so in cvet pognali.
Med rože lega težki duh krvi.
Spoznanja polni vsi smo obmolčali.
Kaj res zorimo že v skončanost dni?

To sonce, cvetje, ptiči, klic srca!
Po vejah dež rosi, pomladni in gorak.
Kako tesni me trudna moč sveta!
Do zemlje nagnjen sem in ves težak.

Vinko Beličič | Usehla črešnja

I

Vneugnanih marčnih vetrovih se je sušila spočita zemlja. Žito je dobivalo novo zeleno barvo. Trte v prostrani vinski gori so se solzile. V prisojnih krajih so zvončki že davno odcveteli, pač pa so bile breskve med trtji in zidanicami ovenčane z rdečkastim cvetjem. Porajala se je pomlad, začetek novega dela in novih, lepih skrbi.

Stara Judnička se je z motiko v roki ustavila na vežnem pragu. Obsijalo jo je vzhajajoče sonce, da si je morala zasloniti oči. Vas pod hribom je bila še v mraku, zadaj je nad ravnino ležala megla. Jutranji vlak je drdral med njivami, zapiskal je in počasi utihnil v gozdu. Nato je bilo slišati le še petelinje petje.

Judničeva hišica, ki je samotna kraljevala visoko med vinogradi, se je bleščala v soncu ko kapelica. Slamnato streho je tu in tam poraščal mah, vmes pa so se videle svetle lise lanske škope, kajti zgradba je štela nemara več ko osemdeset let, stala je na vetrnem kraju — kaj čuda, če je bilo treba popravljati streho vsako leto.

Po cesti med trtji je ropotal voz. Judnička se je zganila, zaklenila vrata in odšla po stezi med redkimi drevesi in kamni. V grmovju so se oglašale prve ptice. Sapa je od nekod prinesla vonj po mačicah.

Ženica je prišla do majhne drage, kamor ta dan še ni posijalo sonce. Obstala je, se naslonila na motiko in se zazrla kvišku. Pod sinjim nebom so hiteli ožarjeni jutranji oblački nekam proti severu in ji onkraj kostanjeve rêbri izginjali izpred oči.

»Pomozi Bože, Jezus in Marija in sveti Jožef!« je vzdihnila in pričela kopati. Bil je že čas, da vsadi krompir.

Ko je v drago posijalo sonce, se je vzravnala in si z obraza otrla znoj. Potem je ob ptičjem petju spet neutrudno zamahovala z motiko in obračala peščeno, že stokrat obrnjeno zemljo.

Pri obrovu je nenadoma obstala senca. Judnička se je ozrla, za-mežikala in vzkliknila:

»Si ti, Emil?«

Emil pa je bil naglušen in ni nič odgovoril, le s steze je stopil v drago. Za pasom so mu rožljali veliki rožni venci. Podarjene hlače so cvele na vseh koncih. Ko je prišel k Judnički, jo je pogledal z navzkrižnimi, kalnimi in dobrimi očmi.

»Botra, prišel sem, na nasečem drv, če potrebujete,« je zavpil.

Razumela je ubožčka in se mu nasmehnila.

»Bi jedel?« je glasno ponudila.

Zasvetile so se mu oči in po obrazu se je razlila otožna sramežljivost.

Judnička je pogledala predse. No, pol dela je opravljenega. Sonce je bilo že visoko, ni mnogo manjkalo do poldneva. Odšla sta proti domu.

»Pravica bo zmagala,« ji je spotoma hreščeče razlagal Emil, siromak zmešani. »Angeli že pripravljajo nove postave, a hudiči kujejo verige za krivičnike, za oderuhe... da jih bodo cvrli... cvrli na dnu pekla. Kaaaaj?« Kosmati, od zadovoljstva žareči obraz je gledal ženici v oči, in ko mu je Judnička smehlja se prikimala, je še v večjem navdušenju nadaljeval: »Jaz pa pojdem in bom pokazal vse tiste, ki so zapisani v črnih bukvah — —«

Judnička je zavzeta obstala in uprla mežikajoče, radostne oči proti hišici. Tam zad je na koncu vrtiča cvela ogromna črešnja. Deblo je bilo tako, da ga ne bi objeli trije šolarji. Vrhovi so kipeli visoko v zrak in v košatih belih kronah so se lovile nagajive pomladne sape. Roji čebel so sladko žužnjali od sončnega vzhoda do zahoda.

»— Lucifer si bo pljunil v roke in zamahal z repom, sto tavžent hudičev bo zatulilo —« je vpil Emil in se škodoželjno smehljaj.

Ubožec! si je mislila Judnička. Malo je zmešan, ljudje ga pa izrabljajo in vlečejo za nos. A kakšen fant je bil pred štiridesetimi leti, ko mu je njen rajnki France botroval pri birmi! Ti nesrečni njegov oče, pijanec, da ga je moral tako usodno udariti po glavi!

Odklenila je hišico. Emil je sédel na klop in se pogreznil v misli. Judnička je medtem segrela ocvirkov in z njimi zabelila žgance, ki so ji bili ostali od jutra. Nato sta jih jedla z zeljem.

»Kam pojdeš zdaj?«

»Nikamor. Drva bom sekal pri vas. Nimam kam iti.«

Prikimala je. Ko se začne košnja in pridejo na vrsto poletna žeganja, ga cele tedne ne bo blizu, šele okoli božiča se bo spet oglasil. Tako je pač: k njej pride, ko je v največji stiski.

Odšla je v drago, da prekoplje še ostalo zemljo, Emil pa je medtem nasekal kup svetlih kalanic. Ko se je o mraku vrnila, ga ni bilo več.

V mestecu onkraj gozda, dobro uro daleč, so se prižigale luči, nad vinsko goro pa so zamigljale redke zvezde. Pojemajoči mesečev krajec je počasi utonil za Svetim Križem. Iz kamenitih tal je kipela cvetoča črešnja ko mogočno bandero. Noč je bila polna njenih dišav.

»Da jo zdaj vidi France, moj France v Ameriki!« Judnička se je spomnila besed, ki jih je bil davno nekoč napisal v pismu: »Mama, tolikokrat se zmislim na našo črešnjo! Koliko srečnih ur sem preživel na njej, ko sem bil še gimnazijski študent!«

Odmolila je dolgo večerno molitev in legla k počitku.

Raslo je po božji volji, kar je bilo s trudom in znojem položeno zemlji v naročje. Dnevi so se daljšali, sonce je začelo pripekati in zorele so črešnje.

Judničeva drobnica je bila obljubljena dežela šolarjev, ki so iz vasi vrh hriba hodili mimo. Bila je tudi starodavno gostišče tistih, ki ne sejejo in ne žanjejo, pa vendar skrbi zanje nebeški Oče: jate škorcev in drugih ptic so vsako leto štirinajst dni vreščale po vejah in nesnažile tla.

Judnički ni bilo za sad. Včasi pa ji je kak šolar nabral žep črešenj in jih ji prinesel. Njene nevajene, brezzobe čeljusti so se mučile s sladkim darom božjim. Ko pa so bile črešnje obrane, je stopila pod drevo, v zavzetju sklenila roke in vzdiknila:

»Moj Bog, kaj so to vej nalomili, ti zločesti fački!«

Prišle so poletne nevihte.

Na Margaretino je bila silovita pripeka. Judnička je še predpoldne pospravila nekaj sena. Soparno je bilo, da se ni dalo dihati. Nebo so prepregle jeklenosive meglice. Iz za hribov so se grmadili oblaki, vžigali so se bliski in zamolklo grmenje je vedno močnejše stresalo vinsko goro. Judnička je v kotu prižgala lučko. Strahoma je pogledovala skozi okence. Temnilo se je. Pribučal je vihar, da so ječale škarnice v slamnati strehi. Ženica je ob vsakem blisku zatrepetala in se pokrižala. Konec vrta je presunljivo šumela črešnja. Po leseni steni so bobnele debele poševne kaplje. V žuljavih Judničkinih rokah je drhtel rožni venec. Šipe so zvenele v treskih.

»Bog se nas ti usmili in sveta Mati božja!«

Judnička je bežala iz prve sobe na vežo, od tam v zadnjo sobo in spet nazaj. Tedaj jo je oslepil blisk in pretresel silovit tresk. Prestrašena je kleknila na posteljo in blede ko zid gledala, od kod bo zavihral dim. A nevihta je pojemala, divjala je dalje proti Metliki. Po vsej grozi je ostal le čudovito prijeten zrak in pisana mavrica je spajala nebo z zemljo.

Minilo je poletje. Jeseni je Judnička pospravila krompir, koruzo, fižol in zelje, Emil je nasekal drv — in potem je prišla zima. Debel sneg je pokril zemljo, zasul steze in poti. A Judnička je bila vajena samote. Na sveti večer si je pela stare božične pesmi, mislila na sina Franceta, ki ji iz Amerike kdaj kaj pošlje, potem pa je vzela iz skrinje steklen, rdečkast kip Srca Jezusovega. Na podnožku ga je navila, in oglasila se je čudovita godba, ko da bi peli srebrni glasovi nekje v veliki daljavi. Sve-e-ta no-oč, bla-žena no-oč... Uživala je ko otrok.

A ko je kmalu po svečnici zadišalo po južnih vetrovih, je vedela, da ni več daleč pomlad. Sneg se je talil, pod nebom so hiteli umazani oblaki in se skrivnostno svetlikali v mesečini ali pa jih je z zlatimi snopi žarkov prebadalo vračajoče se sonce.

Tisto pomlad se je Judničeva črešnja bohotno napela. Iz smolnatega brstja se je luščilo belo cvetje. A nenadoma, ko da je prišla nanj

slana, se je začelo sušiti in odpadati. Ko je bilo drugo drevje v vencih cvetja in zelenja, je mogočna črešnja gola kipela kvišku.

Judnička je zavzeta gledala častitljivo drevo. Ali ne bo nič več krasilo dobrove z belim oblakom dišečih cvetov, nič več ne bodo nanjo plezali rdečelični šolarji in ptice se ne bodo več nikoli pozibavale na težkih rdečih žanjgljih?

In potem je nekega dne prišel mimo vaški mizar.

»Slišite, Judnička, črešnja se vam suši.«

»Bog pomagaj, kaj res ne bo več rodila? Le kaj neki ji je prišlo!«

»Strela je udarila vanjo. Vidite, srednji vrh ima veliko razpoko.«

Gledala je in mežikala, spomnila se na lansko Margaretino in potem se ji je po obrazu razlilo otožje.

»Poslušajte,« je dejal mizar, »osem sto dinarjev vam dam zanjo.«

Spomnila se je na sina. Ali ni to njegova črešnja? V Ameriki misli nanjo, si je govorila ženica, že nekaj let namerja priti pogledat v domači kraj. Naj on napravi, kakor se mu zdi.

Ne, ni hotela prodati črešnje.

II

Usehla Judničeva črešnja je dve leti pozabljena samevala. Raskavo deblo in temni vrhovi so kipeli iz kamenitih tal. Tedaj pa je sedemdesetletna Judnička dobila iz Amerike pismo, da se sin in njegova hčerka za kak mesec povrneta domov.

Judničkino srce je drhtelo v velikem pričakovanju. Iz Amerike se vrne sin France, ž njim pride tudi Anica, mesec dni bodo vsi trije preživeli skupaj. Tako si je želela, da bi šla še enkrat pred smrtjo na Žeželj in k Trem faram, kjer so vsako poletje veliki romarski shodi. In je čakala samo te priložnosti, da bi mogla tjakaj s sinom, kakor je šla tolikokrat v davnih letih. Ah, letos pa pojdejo vsi trije! Nemara se odpravijo še kam dlje. V Ljubljani bo velik kongres, slovesnosti bodo tudi na Brezjah — pa to je, žal, predaleč! Vsaj Žeželj, vsaj Tri fare — zadnje romarske molitve in pesmi! Kako lepo bo to!

V juniju je dala prebeliti prvo in zadnjo sobo, mizar je pripeljal novo posteljo, medtem ko je bila ena vedno pripravljena. Judnička je napletla svete podobe, skrbno umila okna, a perutnino je obilno krmila, da bi onima dvema mogla kar se da postreči.

»Sin se vrne?« so se čudili vaščani, ko jim je naznanjala veselo novico. »Da, lahko se on vrne, ko ne dela v jami niti v fabriki.«

»Tisto je res. Pri železnici ima dobro službo.«

»Amerika! Oh, Amerika!« so vzklikali možaki. V njihovih mislih je bila Amerika še vedno dežela denarja in sreče, dežela, ki sama zase

leži nekje onkraj velikega morja, ne ko ta uboga domovina, ta tesna domovina, ki jo na vseh straneh režejo meje. Niso pomislili, koliko ljudi iz teh vasic je onkraj morja našlo kruha in blagostanja, a kako malo se jih je premožnih vrnilo. Kje so oni drugi? Brez glasu, brez sledu so izginili.

Judnička je dva dni hodila k vsakemu vlaku, ki prihaja iz Ljubljane. Nekega dopoldneva ni šla zaman. Iz vlaka je stopil debelušen gospod z lepo gospodično.

Dvanajst let Judnička ni videla sina, dvanajst let ni govorila ž njim. Zdaj je boječe stala ob gredi pisanih rož. Vesele besede težko pričakovanega snidenja ji v ginjenosti niso mogle iz grla.

»France!«

»O, mama, naproti ste prišli!« je vzkliknil gospod v svetlem slamniku.

Stiskala sta si roke in se gledala. Judnička je imela solzne oči.

Kako debel in rdeč je France! Kako lepo je oblečen! je mislila mati.

Kako je drobna in suha in osivela moja mati! je sina spreletela misel.

Ob strani pa je stala gospodična in se radovedno razgledovala naokrog. Vlak je utihnil onkraj vasi in se zgubil v steljnikih.

»Annie, glej, to je tvoja stara mamica.«

Gospodična se je rahlo priklonila in segla v raskavo Judničkino roko.

»Kako veliko in lepo hčerko imaš!« je vzkliknila mati.

»No, sedemnajst let je zdaj stara. Ampak slovenski zna bolj malo. Kaj hočete, v Ameriki živimo med samimi tujimi ljudmi.«

Nato so s kovčegi počasi odšli po stezi navkreber, med kamenjem in grmiči.

Anica je gledala okrog sebe. Vse ji je bilo novo. Le tu in tam ji je zablisnil spomin na podobo, ki se ji je bila kot petletnemu dekletcu vtisnila v dušo. A vse je bilo tako nedoločno, tako daleč v preteklosti!

Vroče jim je bilo, ko so stopali v hrib, a z vsakim korakom se je povečal razgled. Naposled so dospeli domov.

»Oh, res — črešnja se je posušila. Škoda za lepo senco,« je rekel materi, potem pa se je obrnil k hčerki in dejal po angleško:

»Potrpeti boš morala, Annie, ne bo vse tako, kakor je pri nas v Ameriki.«

Mati je prinesla na mizo kruha in vina in pečeno kokoš.

Minilo je nekaj dni. Amerikanca sta se za silo vživela v stari kraj. Obiskovali so ju znanci in sorodniki, a sem pa tja sta tudi onadva stopila. Judničeva hišica ni bila nič več tako samotna.

Prihajali so torej k njima, ju spoštljivo gledali in vpraševali:

»Kako pa je zdaj v Ameriki?«

Gospod France Judnič se je smehljal in pri tem se mu je videlo več zlatih zob.

»O, pri nas v Ameriki je življenje! Res, da je zdaj majhen zastoj, a mi imamo vendar bodočnost. Mi v Ameriki imamo vsega. Tam je popolna svoboda. Nič več se ne delimo niti po veri niti po narodnosti. Ah, vse drugače je ko tu pri vas.«

Gledali so vanj in skušali razumeti njegove besede. A iz teh besed ni bilo težko spoznati, da temu človeku utriplje srce v soglasju z utripom Amerike in da mu je slovenska domovina le še spomin iz otroških let, ki nima zanj nobenega stvarnega pomena niti vrednosti. Ne, saj to ni nikak France Judnič, marveč Frank Judnich, in njegova hčerka, ki tako malobrižno opazuje kmečke obraze, ni več petletna Anica, ki je pred dvanajstimi leti tekala in žvrgolela po tem vrtiču, ampak je miss Annie Judnich in njen svet je čisto drugje.

Tedaj je v vasi pod hribom mladi kmet Štefan Milek dejal bratu Slavku, ki je že dve leti študiral poljedelske vede na zagrebškem vseučilišču:

»Pojdi enkrat obiskat ujca! Boš videl, kakšno sestrično imaš.«

In Slavko je nekega dopoldneva res šel. Krog in krog je cvelo srobotje, iz tal je dihala omamna poletna vročina. Bil je čas mlatve.

»Dober dan, ujec! Ne poznate me več? Slavko Milek.«

»A, ti si, Slavko! Študiraš, ne?«

»Da, v Zagrebu,« je odgovoril nečak. »No, kako se vam pa zdi doma?«

»Doma? Dobro je, dobro, seveda.«

Pri teh suhih besedah je stopila v sobo Anica. Pogledala je mladega človeka in se vprašujoče ozrla na očeta.

»Annie, to je tvoj bratranec.« A ker ni razumela zadnje besede, ji je povedal po angleško. Nato je gostu nalil kozarček slivovke in šel ven.

Anica je bila v svetlordeči predpoldanski obleki. Roke je imela gole do ramen, bujne temne lase prevezane s črnim trakom. Ne glede na bratranca se je zagledala skozi okno. Tam zunaj so zorele medene hruške, tam niže so bila trtja, omejki, samotna drevesa, čisto spodaj vas — onkraj polja in steljnikov pa je dehtela meglена vročina.

Slavko jo je opazoval in bilo mu je nerodno. Prijel je kozarček in srknil. Potem je razmišljal, ali naj sestrično vika ali tika.

»Gospodična Anica,« je naposled spregovoril, »vam je zelo dolgčas po Ameriki?«

Uprla je vanj svoje velike temne oči in se nasmehnila. Počasi in neokretno je odgovorila:

»Nekoliko že. Posebno, ker mi jezik dela težave.«

»Morali bi mnogo čitati in govoriti.«

»Da.« Spet se je zazrla skozi okno.

Slavka je spreletela vročina. Res — še nikdar ni videl tako lepega dekleta. Obrvi, oči, nos, usta, vsa postava —

Prava grška lepota, ženska iz nekega drugega sveta! si je dejal.

Vrnil se je ujec, mu prilil slivovke in sédel. Anica pa je na golem nadlaktu opazovala rdečkasto pičico. Ozrla se je na očeta in ga po angleško nekaj vprašala. Ta je vstal, ji pogledal roko in pojasnil:

»Annie, to je pa od bolhe.«

Nato je prinesel vse polno fotografij in jih postavil pred Slavka. Primaknil je stol in pričel razlagati.

»To je naša hišica v Ameriki.« Lepa hišica, vrt, grede, pes — nekje nad vsem nevidno, žarko sonce. »To sta Annie in njena prijateljica.« Dekleti se razposajeno smejeta, lahna obleka frfota v vetru. Slavko je pogledal Anico. Popravljala si je lase, lepa ko kraljična. »To smo pa Slovenci na pikniku blizu mesta.« Skupina ljudi, po strani klobuki, harmonika. In še je bilo mnogo lepih slik, mnogo hiš, avtomobilov, ulic, mostov, polj in rek, bile so prekomorske ladje — in povsod je mogel Slavko najti ujca, njegovo ženo ali Annie.

Nič jim ne manjka, tem mojim sorodnikom! si je dejal.

Tedaj se mu je zdelo, da je čas oditi.

»Oglasi se še kaj! Annie pogreša družbe.«

Ko je odhajal skozi vežo, mu je zadišalo po pečeni kokoši. Judnička je ropotala z burklami in posodjem. Izpod strehe se je vil dim.

Anici ni šlo v slast, kar je prinašala na mizo stara mati. Tudi France je malo jedel. Judnička se je trudila na vso moč, da bi dobro pripravila, in nemalo jo je žalostilo, ko je toliko reči morala odnašati iz sobe.

In potem sta se oče in hči navadila, da sta takoj po domačem obedu odšla v mestece, kjer so jima v hotelu zadovoljivo postregli. Hkrati sta se v reki še okopala. Razen tega je imel France vedno svoje opravke.

Zgodilo se je tedaj nekaj čisto naravnega. Mladi gospodje so videli, da je Annie Judnich krasna dama, in sicer dama iz velikega sveta. Ničesar jim ni manjkalo, dolgočasja in enoličnosti je bilo celo preveč. In navdušili so se za lepo ameriško Slovenko. Nekateri med njimi so obvladali tudi angleščino in tí so bili še zlasti kavalirji.

Polagoma so napravili zaključeno družbo in pričeli so se izleti v okolico, in sicer v tisto stran, kjer so bile vinske gorice, kjer so se smehljale zidanice, od koder se je videlo ljubo domače mestece.

Zbirališče je bilo navadno pri Judnički. Ah, káko pozornost je uboga ženica zdaj uživala! Kako so jo pozdravljali, se zanimali za vsak njen posel, hoteli vse videti, vse vedeti, blagrovali so jo — in ko sta bila France in Annie nared, so odšli. Judnička pa je ostala sama — in bilo ji je hudo. Trudila se je in delala, o zdravamariji čakala, da se

vrnejo. A ko je bila že noč, je bilo čuti zateglo, pijano petje, glasno govorjenje, bučen smeh, včasih celo godbo — tam nekje onkraj trtij. Zvezde so bledele v mesečini, minevale so ure, šlo je na polnoč. Tedaj je Judnička slišala, da se vračajo. Pred hišico je bilo neznanskega govorjenja, ljubeznivega in ganljivega poslavljanja, zahvaljevanja in obetov skorajšnjega snidenja. Ko je Judnička ob zori vstala, je šla na delo. Potem je skuhala zajtrk. Dopoldanski vlak je včasih že davno zdrdral po ravnini, preden sta onadva prišla iz sobe, čemerna in sitna, mežikala v veselo poletno sonce, se dolgo umivala in zamudno oblačila.

Večkrat se je celo zgodilo, da si je gosposka družba ob povratku zaželela vroče črne kave. Judnička je šla sredi noči k ognjišču in jim kuhala. Tedaj so jo božali, ji vsiljevali brezkoristne usluge in ji bili za napotje. Ali pa so mislili, da so pri zidanici, in so se objemali in poljubljali vsevprek. Judnički je bilo neznansko odveč in zoprno to početje. A ob vsem tem je prišlo vanjo nekaj velikih spoznanj.

Videla je predvsem, da tisti polizani, nedostopni mestni gospodje niso nikakšni svetniki, marveč da vinjeni vsakogar z lahkoto prekosijo.

Videla je dalje, da gospodična Anica, ki nima zanjo skoraj ne besede ne pogleda, ponoči za čuda oživi, da je med vsemi najglasnejša, z vsakomer domača. A kaj — govorila je le angleški, in tudi drugi so po angleško zavijali jezik, tako da je bila Judnička vsa zmedena.

Ko je vse to in še marsikaj drugega videla, je postala žalostna. Delala je in se trudila, da bi se iztrgala mislim na odtujenega sina. Trpela je in molila — in ni bilo niti ene tožbe, niti enega očitajočega pogleda. Bila je ustrezljiva in s težavo je zadrževala solze. Večkrat se je ustavila pred hišico in gledala daleč po ravnini, kjer se je nekje na koncu, za polji, steljniki in gozdi vila svetla Kolpa. Tam proti jugu je slutila Žeželj, a tam, kjer o kresu vzhaja sonce, so bile Tri fare. In ni izrekla velike, skrite želje, da bi šla rada tja, kajti čutila je, da sina mika zdaj čisto drugam in z drugačnimi ljudmi, kakor je ona, njegova mati.

»Ste spet sami?« Na pragu se je prikazal Slavko.

»Da. Že snoči so odšli na Mirno goro.«

»Seveda, gledat sončni vzhod,« se je trpko nasmehnil. »Anici sem prinesel knjigo, morebiti bo kaj brala.«

»Anica?« je podvomila Judnička. »Le kdaj neki!«

Slavka je zaskalelo. Pomislil je na mestne gospode, lepe in okretne, a prazne ko muželj, in na sestrčno, katere lepota ga je navdajala s ponosom. A kaj pomeni zanj njena lepota? Grenko, boleče spoznanje, da sta njen in njegov svet že od nekdaj nujno vsaksebi.

Tako hudo mu je bilo!

III

Na Veliko mašo je bil Judničkin god. Praznovali so ga tiho in domače. Ta dan ni bilo družbe iz mesteca, le sredi popoldneva je prišel Slavko. Našel jih je v senci za hišo. Čudo — vendar enkrat vsi doma! si je dejal.

»Voščit sem prišel,« se je motal iz zadrege, kajti Anica je upirala vanj svoje smejoče se oči.

Preko pobočja je pihal lahen poletni vetrič.

Govorili so o vremenu in o letini, same vsakdanje reči, a bilo jim je lepo. Naposled sta se Anica in Slavko dvignila. Fant je dejal, da bi sestrični pokazal podzemsko jamo. Že prav, je pokimal France. In sta odšla mimo usehle črešnje.

Izza hriba je med njivami privozil tovorni vlak s polnimi vagoni lesa. Judnička je gledala sinu v oči.

»Kako, da imata samo enega otroka? Ali ne živiš z ženo skupaj?«

»O, seveda, mama,« je odvrnil, »pa še prav rada se imava. Ampak z otroki — saj veste, križ je — —«

Še vedno je čutil na sebi vprašujoče materine oči.

»Mama, vi tega ne morete razumeti — —«

Res — mati ni umela. Sicer je tudi ona imela enega samega otroka, Franceta, a mož je bil vedno v Ameriki, dokler ga ni malo pred vrnitvijo zmečkalo v jami.

Medtem se je Slavko toliko opogumil, da je prijel sestrično za roke.

»Včasi se sliši na dnu zamolklo grgranje. Spodaj mora teči voda. Vsa ta zemlja je čisto votla. Pravi Kras je tule —«

Še bi ji govoril, a je opazil, da misli Anica na čisto druge stvari. Nenadoma se ji je razvezal jezik in živahno je pripovedovala.

»— No, in v Parizu sva zgubili vsaka svojega očeta, tavalii sva po neznanim mestu, kar srečava skupino ameriških mornarjev. Takoj sva bili sredi med njimi. In potem se je začel nepozaben pohod. Kaj vse smo počeli! No, in drugo jutro sva našli svojce. Take stvari ne gredo zlepa iz spomina.«

Smejala se je, poskakovala in vlekla bratranca za roke. Zagonetno je gledal v njene lepe, nagajive oči. Ali ima to dekle prav tako lepo dušo? je pomislil. Kakšno je njeno srce? A takoj se je zavedel, da on tej skrivnosti ne bo prišel do dna.

Sestrična se je nenadoma čisto zresnila.

»Si se spomnila na svojega fanta v Ameriki?«

»Nimam ga,« se je nasmehnila.

»Le kdo ti bo to verjel!« jo je dražil dalje.

»Nimam ga, kaj pa naj ž njim! Lepše je biti ko škrjanček!« Njene oči so ga žametno božale. »No, kako pa je tvoji izvoljenki ime?«

»Gospodična Znanost,« je tiho odgovoril in ji božal roke.

»Nič ne čutim, da bi si bila ti in jaz v sorodstvu.«

Gledala je njegove svetle lase, sinje oči, zagorel obraz in skrivnostno zamišljenost na ustih.

Stopila je čisto k njemu. V fantu se je vzburila kri. Lice mu je božal topli Aničin dih. Tedaj je razprostrl roke, objel dekle in drhtel od slasti. Šepetal je njeno ime. Od omame se mu je vrtelo v glavi. Naglo je poljubil njene tople ustnice, potem pa so mu roke omahnile ko mrtve.

Anica je drgetala in strastno-otožno strmela vanj.

Oh, kakšen bedak sem! si je očital. Saj vse skupaj nima nobenega smisla!

Grmovje okrog njiju je zašumelo v vetru. Aničino krilo je frfotalo ko ujet metulj. Deklica se je srebrno zasmejala.

»Kako lepo je biti roža in omamljati ljudi!«

Slavko se je po sili nasmehnil.

Zahajalo je sonce in oglašali so se prvi črički. Ko sta se vračala, jima je prišla na uho lahna, zvonka godba. Judnička je bila navila steklenega Jezusa in zdaj je prihajala iz kipa božična pesem. Anica se je ustavila in začudena gledala, kako gre ta reč. Česa takega ni še nikoli videla.

»Kaj pa je to?«

»Srce Jezusovo, ali ne poznaš?«

Judničkine oči, dobre in ljubeznive oči, so se srečale z Aničinimi. Vprašanje in odgovor sta bila v tem srečanju — in v Judničkino srce je kanilo najgrenkejšo spoznanje. Da bi ji bilo vsaj s tem prizaneseno!

Prihajal je mrak. Bilo je tiho ko v cerkvi po večernicah. Na mizi je stal rdečkasti kip Srca Jezusovega. Judničko je davilo v grlu. Anica je razposajeno mrmrala tujo pesem. Slavko se je poslavljal. Od nekod je jeknil vrisk. V večerni toplini se je zaiskrila prva zvezda. Praznik vnebovzvetja je šel h koncu.

Tisto težko uro Judničkinega življenja se je France židane volje razgovarjal z vaškim mizarjem.

»Kaj, črešnjo bi rad kupil? A, tisto usehlo? Pa kaj boš z njo, saj je komaj za drva!«

»Še je dobra, še. No, koliko bi hoteli zanjo?«

»Kaj jaz vem, po čem je tako blago.«

»Dam vam štiri sto dinarjev.«

»No, pa si jo požagaj in odpelji!«

Pila sta. Potem so prišli še drugi. Nazadnje se je znašla med njimi tudi Anica. Kaj naj počne sama pri stari materi!

V Judničkini hišici pa je dolgo, dolgo brlela luč.

Svetla rdečina je prepredla steljnike: razcvetala se je resa. V zraku so drhteले umirjene poznopoletne sape in v trtjih se je dobilo že dovolj zrelega grozdja.

Tako se je bližal dan vrnitve iz stare domovine v novo.

Domovina!

Misel se je zasekala Francetu Judniču v srce.

Domovina! Tu, v starem kraju, je prebil najlepša otroška in dijaška leta. Tisoč spominov ga veže na to kamenje, na steze in drevesa, na zidanice in trtja, pa še na polja in steljnike in gore in sinja obzorja, ki se vidijo izpred rodne hišice. Kako daleč je vse to! Ali se še kdaj vrne, pred smrtjo, v domačo deželo?

Amerikanec je izpil kupico vina.

Nazaj, k svojemu lastnemu ognjišču! Tisoče kilometrov daleč, med tuje ljudi! Tam je nova domovina, ki ji skoraj ni meja. Ali ni tam srce sveta?

France Judnič je zasanjano strmel predse.

Ni pomislil na svoj mali, ubogi narod, ki mu krvavijo meje in se celo mejniki vdajajo tuji premoči. Kaj njemu Evropa, stari svet! Nikdar se ni vprašal, kakšen bo konec tihe, strašne borbe med temi narodi.

Mislil je le na Ameriko, ta Frank Judnich!

A ob vsem je vendar čutil neko notranjo, osebno krivdo pred to domačo deželo, pred samim seboj, zlasti pa pred materjo. Čutil je, da je zgubil nekaj velikega in dragocenega: mir, ustaljenost, zadovoljstvo. Bil je človek brez toplega doma, izkoreninjen in presajen v tujo zemljo in v tuje podnebje. Težko mu je bilo, a ni imel moči, da bi se odtujenosti uprl. Ali bi bil kdo na njegovem mestu drugačen? Ali jim ni vsem usojena ista pot v pozabljenje in v smrt? Hčerka Annie je človek drugačne vrste. Ona pozna samo Ameriko, njena domovina je tam in tam je tudi njena bodočnost. Ta kamenita zemlja, ta skromna trtja, brinje in leščevje, vasice in samote, tišina in odmaknjenost — vse to bo ostalo v njej kot svojevrsten spomin na daljno Evropo.

Najhuje mu je bilo zaradi matere. Slutil je, kaj se godi v njenem srcu, toda ni imel besede, da bi ji razodel svojo tegobo. In je tudi vedel, da ga ne bi umela. Prerazlično je bilo njegovo življenje od njenega, preveč let je minilo, odkar sta se ločili njuni poti. In je vedel, da ni bil rodnemu domu še nikdar tako tuj, kakor mu bo v trenutku slovesa od matere, v trenutku vrnitve čez morje, v novi svet.

Opustil je podedovano in privzgojeno, oklenil se novega, tujega — in v tem je bila vsa njegova krivda.

Oče in hči sta se s sladko mrzličnostjo pripravljala za odhod. Hodila sta se poslavljalat. Poslednjič so zveneli kozarci, se vžigale vznesene besede o zahvali in o oproščenju, o srečni poti nazaj. Tako je prišel dan ločitve.

Judnička je bila tiha in do smrti žalostna. Ko mesečna se je sukala pri svojih poslih. Skrbno je spraševala, ali niso nemara česa pozabili. Ko so bili zadnjič pri mizi, je rekel France:

»Tako, ko se vrnem, vam pošljem denar, da prekrijete streho —«

»Saj ne bo treba, zame je tudi slamnata dobra.«

»Že, a če pridem na stara leta sem —«

Stiskalo jo je v grlu. Nič več ni govorila. Potem je hotela ž njima na postajo. A bilo je že pozno. Ni mogla iti tako hitro ž njima. Le kos poti ju je spremila.

»Zbogom, mama, ostanite zdravi!«

Čutil je, da je to zadnje slovo od matere.

»Adijo!« Annie se je smehljala, lepa ko pomlad. Brez vsake otožnosti je odhajala tja daleč v San Francisco — a Slavku Mileku je bilo, ko da odhaja pomlad, ki se nikdar več ne povrne.

Judnička je obstala, drobna in zgubana. Izpod praznične rute so silili sivi lasje. Gledala je za svojim edinim sinom, za svojo edino vnukinjo. Ko sta se zgubila za ovinkom, je zrla v prazno. Meglilo se ji je v očeh.

Sijalo je predpoldansko sonce, v zraku so utripale nevidne žuželke, visoko nekje je krožil in pivkal kragulj. Iz tal so se dvigale zrele dišave.

Judnička je stala brezčutno na stezi. Ko pa je iz gozda pripiskal vlak, zdrdral po viaduktu in se sopihajoč ustavil za hribom, ji je zgrabila srce brezmejna bolečina. Iz dobrih, potrpežljivih oči so prišle solze, tekle po gubah, mimo ust. Grenkoba ji je stiskala grlo.

Slišala je, kako odhaja vlak s postaje, kako je vse tišji njegov glas. Tedaj se je obrnila proti domu. Telo se je stresalo v ihtenju.

Ah, zakaj se je sin sploh vrnil?

Ustavila se je pri vrtiču. Kjer je toliko let rasla, cvela in rodila črešnja, je bilo zdaj vse prazno ko v srcu, kjer ni nobenega čustva. Le svetli iveri so ležali vsenaokrog. In kakor je Judničkinemu srcu manjkalo nečesa velikega: manjkala ji je dobra, neskalsena misel o sinu, tako je bila njena domačija brez črešnje, celo brez usehle črešnje, nekaj tujega, kar človeka navdaja s strahom in žalostjo.

Obrisala si je oči in lica. Kdo pa tam stoji, kdo tako boječe gleda? Emil!

Pozvala ga je v sobo in ga posadila za mizo. Tam je bilo kruha, potice, mesa, vina, grozdja. Morala ga je dolgo siliti, da se je lotil, kajti bil je v veliki zadregi.

Iz predala je vzela steklenega Jezusa, ga navila in obdržala v naročju. Vanjo so strmele rjave Emilove oči, krotke in kalne.

Ko je godba prenehala, je Judnička dvignila predpasnik in si zakrila obraz.

Vinko Žitnik | Naš čas

Krogi

Na ribnik pada dež — nešteti krogi
se širijo in trò vrh vodne ploskve:
glej, z novo kapljo nov se krog razgrinja,
a prejšnji strt, zdrobljen pod njim izginja.
Kaj niso ljudstva, narodi v neslogi
kot krogi, troči se, z orožjem zbrani
krog Rima, Tokia, Pariza, Moskve?
A gesla, vzroki v ménji neprestani
dežé na svet — zdaj tiše, zdaj močnejše;
vsak širi po človeštvu svoje meje
in se pod silo novega razblinja ...

Brezposelni

Za delom, kruhom, lačni, razcapani,
brez strehe, iz družin in src izgnani
gredó, zastonj odpirajo vsa vrata
in strti mro na dnu krivic in blata.
A nas — pijane od idej in kruha —
ne ganejo njih stiske, bolečine;
strmeč na razne France in Stalíne
smo polni njih prevratnosti, napuha
in slepi ne vemò, da vse je zmota,
da vse pod soncem v breznu časa zgine
in da gre v večnost z nami le dobrota.

Kopači

Med trsjem v soncu rijejo kopači;
v široki vrsti sklonjeni nad lapor,
na pol nagí, ožgani v rebra, v lice,

vihté kot sužnji težke krčanice,
otirajo si pot s prsteno roko
in svoj napor utapljajo v pijači —
nad njimi pa nebo kot sinji prapor
čez našo zemljo plapolá visoko.
A spred na griču mrk, siv dvor stoji
kot ječa naših lepših dni, pravice
in tujca z žulji naših rok redi ...

Žanjice

Pred zrelim žitom v polju so obstale,
s telesi, srpi h klasju se sklonile
in kakor stroji v delo se pognale.
Glej, naše setve pa plevel prerašča,
osat se vztrajno naših njiv polašča
in ljuljka našo dobro rast duši!
O, ko bi težke žetve se lotile
ter s srpi ljuljko in osat pobrale
med našim klasjem — naj plevel strohni —
pšenico pa še sončnim dnem pustile,
da v zdravo, kleno zrnje dozori!

Kovač

V mogočnih lokih kladivo vihti,
po težki gmoti smiselno udarja,
razžarjeno kriví jo in varí
in krog, celoto, glej, iz nje ustvarja! —
A kdaj mi sebi damo kladivarja,
ki svojo moč nad narodom sprostí,
nam vrne brate iz posesti tuje,
nas v ognju svoje duše prekali
in vse nas v eno združi in prekuje?
O vstani že, naš kladivar, iz nas —
kot v ješo padli smo v ta žgoči čas!

Joka Žigon | Nikoli več vojské!

Igra v šestih odrskih podobah.

5. podoba: Blizu groba.

Scena: manjša soba vojne bolnišnice.

Na levi spredaj ob steni majhna mizica z različnimi medicunami, knjigami, papirji in vazo z rožami; poleg nje dva stola; sredi vhod. Dalje za vrati tri, na desni vzdolž vse stene štiri bolniške postelje, postavljene z vzglavji k zidu. Zada v sredi veliko okno, pod njim radiator centralne kurjave. Električna luč s stropa.

Po posteljah leže ranjenci, le prva na levi je prazna in lepo urejena.

Pri prvi sprednji postelji na desni pa stojita dva bolniška strežaja in prelagata na nosila, ki stoje na tleh, truplo pravkar umrlega. Španska stena zakriva drugim pacientom pogled na to opravilo.

Pri mizi na levi sedi Eva v strežniški obleki in nekaj vpisuje v odprto knjigo ter na neke papirje pred seboj.

Neki ranjenec stoka.

Ko strežaja opravita svoje delo, pokrijeta mrliča, pobereta s postelje vso posteljnino in jo položita na nosila. Eden nato stopi k vratom in jih odpre ter se vrne k tovarišu; drugi odstrani špansko steno. Oba nato dvigneta nosila in kreneta proti izhodu.

Eva (*strežajema*): Trenutek, prosim! (*Hitro še nekaj zapiše na list, ga vzame v roke, vstane in ga poda enemu od strežajev.*) Tule, Franc, nesite razvidnico kar v pisarno, prosim! (*Stlači strežaju list v žep.*)

Strežaja odideta.

Eva zapira za njima vrata. Nato zopet sede, zapre knjigo in nekoliko pospravi mizo. Potem se nasloni z rokami na mizo, si podpre glavo ter premišlja.

Prvi ranjenec (*žalostno*): Zopet eden, sestra!

Eva (*se zdrzne, vstane in gre proti postelji govorečega*): Da, dragi! Le nič ne premišlajte o tem! Kmalu boste lahko odšli! (*Popravlja ranjencu ležišče.*)

Prvi ranjenec: Oh, sestra, saj človek ne ve, kaj naj bi si želel! Če dolgo ostanem tu, je slabo, ker je preveč trpljenja. Če kmalu odidem, je še slabše, ker moram zopet na fronto. Najbolje bi res bilo umreti. (*Prime Evo za roko, goreče*): Toda saj nisem še nič živel, sestra, in tako rad bi živel! — Ko je človek zdrav, mu še na misel ne pride, kaj ima. Ko pa stojiš blizu groba, šele vidiš, kako krasno je življenje. (*Ranjenec se na pol dvigne v postelji.*) Živeti, živeti, s polnimi požirki srkati to nebeško radost, še, še, do pijanosti, do onemoglosti! (*Opeša.*)

Eva (*na lahno položi bolnika nazaj in miri*): Tiho, tiho, dragi deček! Mir, mir! (*Ga boža po laseh in po čelu.*)

Drugi ranjenec: Sestra, vode, prosim!

Eva gre tja in postreže.

Drugi ranjenec: Ali bo onale postelja dolgo prazna?

Eva (*se na lahno nasmehne*): Prav nič dolgo!

Drugi ranjenec: Hvala Bogu!

Eva (*radovedno*): Zakaj?

Drugi ranjenec: Sestra, prazna postelja je nekaj strašnega! Mi se je zelo bojimo! Tako glasno vpije: tu je bil še pravkar nekdo, živ, živ, in zdaj ga ni več! Nič več! (*Se stisne pod odejo, a se zopet pokaže:*) Nikdar, nikdar več! Tudi tebe kmalu ne bo nikdar več! (*Se zopet skrije.*)

Tretji ranjenec (*bere časnik, nejevoljno*): Oh, dajte no že mir! Saj bi človek moral umreti od samih jamrov, če bi mu tudi nič ne bilo!

Eva (*teši*): Da, da! Nekoč bomo doživeli, ko bodo postelje vse prazne, a tedaj bomo tega veseli, da ni mogoče povedati kako!

Četrty ranjenec (*se na pol dvigne v postelji, zadirčno*): Bedarija! Ne bo nikoli! Svet se bo klal toliko časa, dokler vseh ne vzame hudič! Dixi! (*Se zvrne nazaj.*)

Peti ranjenec (*z obvezo na čelu, obupano toži*): Ali pa germanit! O moje oči, moje oči! Ali res ne bom nikdar več videl ne sonca ne gozdov ne dneva? — Ali sije danes sonce, sestra?

Eva (*prizanesljivo*): Ne, prav pust dan je.

Peti ranjenec (*kakor bi mu to bilo v uteho*): Hvala Bogu!

Strežaj (*vstopi s kupom posteljnine*): Sestra, že dobimo novega!

Drugi ranjenec (*olajšano*): Hvala Bogu!

Strežaj gre k mizi, tam odloži svoj kup, vzame nekaj kosov stran, gre k slečeni postelji in jo pripravlja.

Eva gre pomagat ravnati ležišče.

Strežaj (*med delom*): Nov transport! Sami težko ranjeni. Jih že preobvezujejo! Vse prazne postelje takoj pripravite.

Eva: Od kod?

Strežaj: Iz poljskih ambulanc, vse še frišno. To bo zopet — (*se ozre na bolnike, po tihem, a s čudno naslado Evi na uho*) — krvi!

Eva (*nejevoljno*): Dobro, kar pojdite! Bom že sama!

Strežaj se komaj vidno namrdne in krene proti mizi, vzame preostali kup perila in hoče ven.

Mart (*vstopi prav tedaj v elegantni obleki; zdaj je že major in na prsih ima še več svetinj kakor prej; levico nosi obvezano v pentlji, ki mu visi okrog vratu; ko se strežaj skoraj zaleti vanj, ga nejevoljno z jahalno paličico, ki jo vrti v desnici, zadrži, pri čemer se nehote dotakne kupa perila; disgustirano umakne roko*): Že spet te cunje!

Strežaj odide.

Mart (*viha nos*): In kak smrad! (*Se ozre po sobi in zagleda prazno posteljo na desni.*) Torej ste ga vendarle odpravili! Skrajni čas, sicer bi se bil pritožil! (*Odloži kapo in paličico na mizo ter si sleče eno rokavico.*)

Eva ga niti ne pogleda, temveč samo hiti napravljat posteljo.

Mart sede na stol in se pripravlja, da si prižge cigareto.

Eva (*gre k njemu, po tihem*): Mart, lepo te prosim, saj veš, da se ne sme —!

Mart (*malomarno*): Ah, saj res, vedno pozabim! (*Spravlja dozo.*) Če samo vidim te cunje, me začne dušiti in nehote moram kaditi! (*Vzame iz enega žepa stekleničko s kolonsko vodo, iz drugega robec, si ga namoči in drži pred nos.*) Kdaj je umrl?

Eva (*apatično*): Pred pol ure.

Mart: Težko?

Eva (*nejevoljno*): Saj tebi je to vseeno, samo da je hitro!

Mart (*bahavo*): No tako brez srca tudi nismo! Nerač pa gledam take stvari! Ljudje strašno umirajo!

Eva (*pikro*): Ti boš pa najbrž z navdušenjem!

Mart (*nekoliko zadet*): To ravno ne, a nekaj herojskega bi pa le moralo ostati človeku tudi v zadnji uri! Tako pa — kako neestetsko!

Eva gre nejevoljno na stran in si da opravi z novo pogrnjeno posteljo.

Mart (*vstane in gre po sobi; zviška*): No, kako je, tovariši? (*Molk.*) Dobro?

Tretji ranjenec (*jezno, odrezno*): Če vas ni — dobro.

Mart (*zadet*): Hm! (*Se obrne naravnost k drugemu ranjencu*): Pa vi?

Drugi ranjenec (*komaj izpod odeje*): Kakor zmeraj, gospod major!

Mart (*se obrne še k prvemu ranjencu*): Kaj pa s teboj, mali?

Prvi ranjenec: Prosim, ali boste še dolgo v naši sobi?

Mart (*začudeno*): Čemu to sprašuješ?

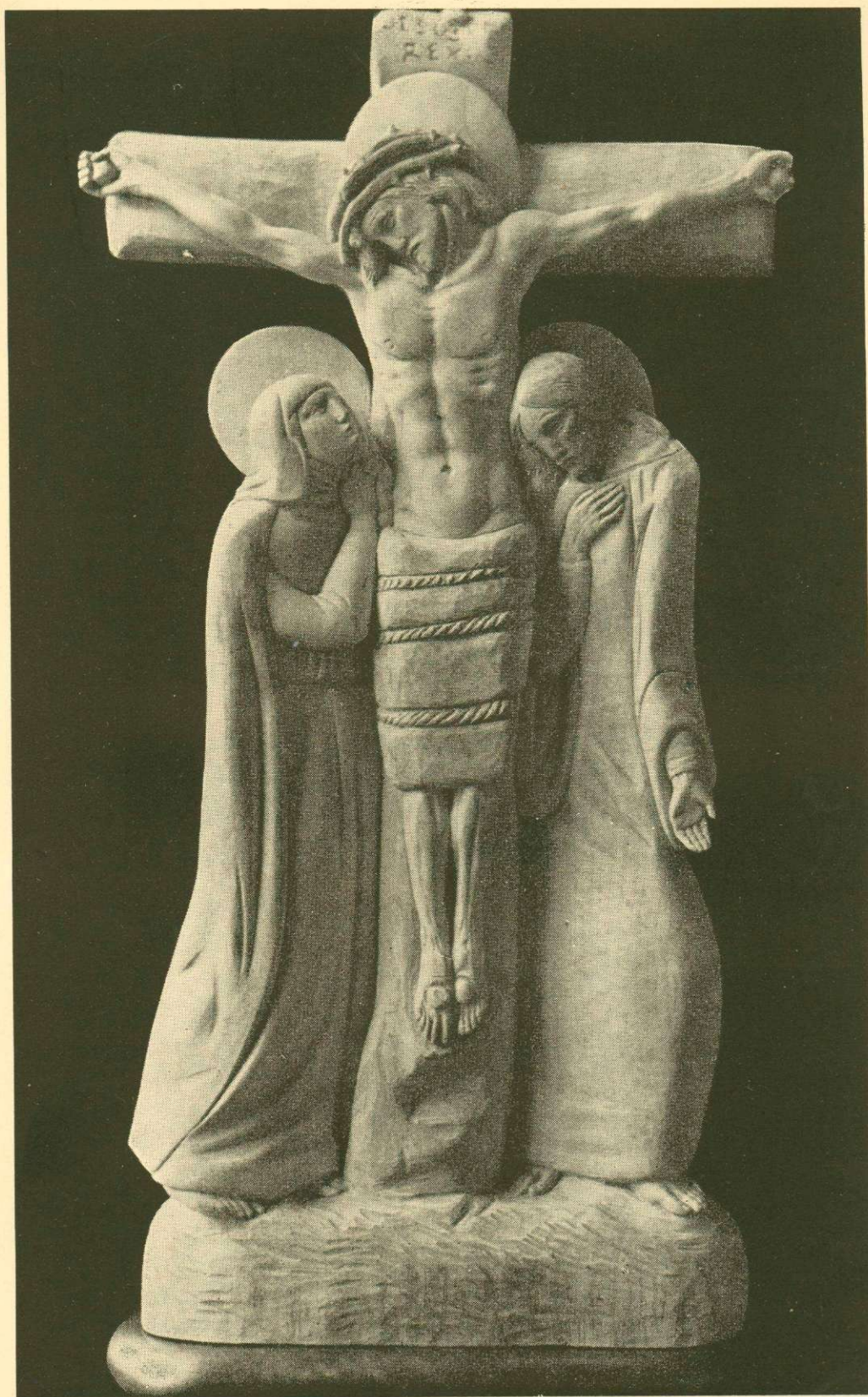
Prvi ranjenec (*s prozornim namigom*): Danes so jih pripeljali že zopet cel transport!

Mart: Tako, k nam? No, potem pa gotovo dobimo novega (*zafrkljivo*): »tovariša«.

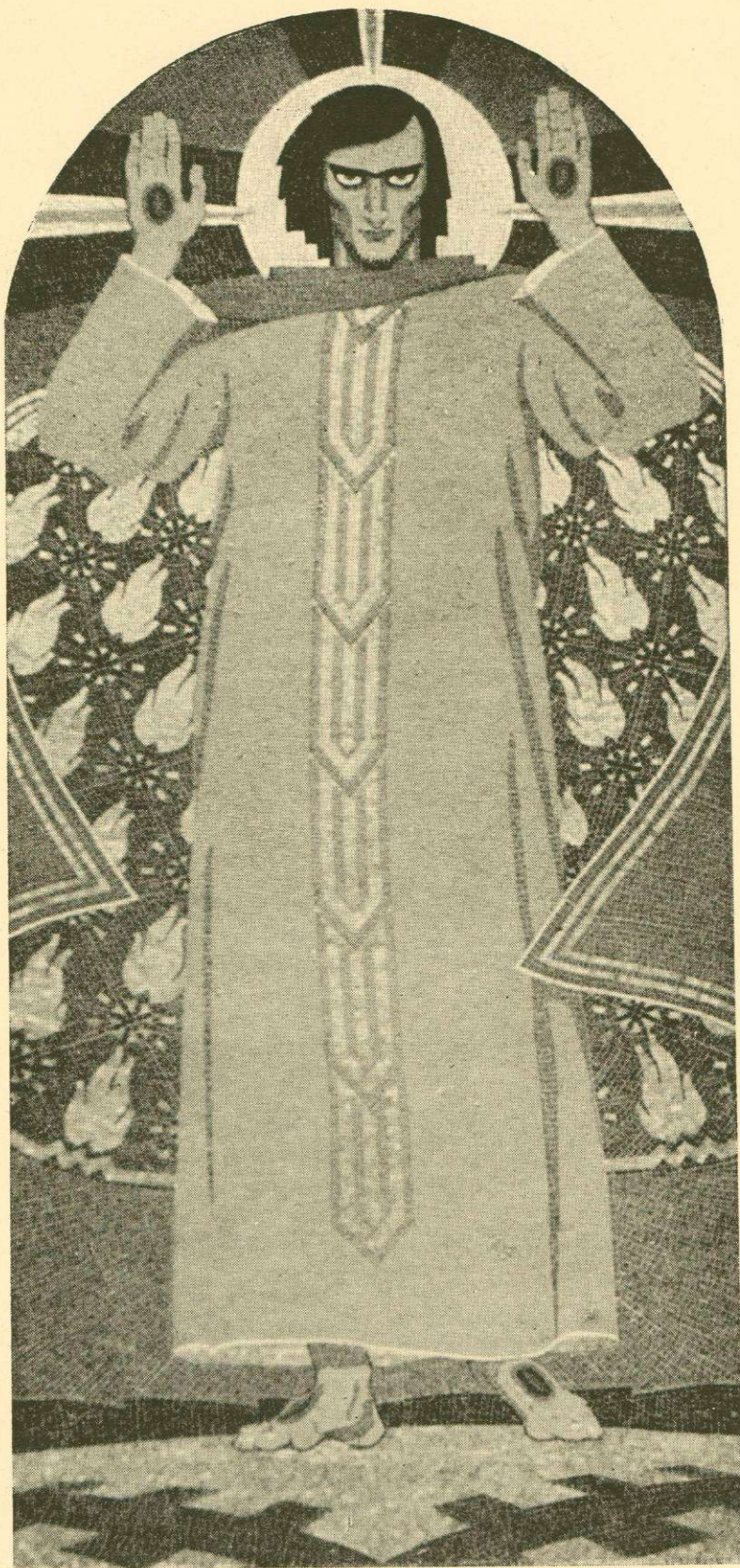
Četrty ranjenec (*trdo poudarjaje*): Pravega tovariša, s fronte, ne — s pogreba!

Mart osupne, hoče nekaj reči, a mu ne dado do sape.

Tretji ranjenec (*vzroji*): Boljši bo gotovo kot vi!

Sl. 19. France Kralj : Golgota (les)

Sl. 20. Helena Vurnik: Kristus Kralj (mozaik)

Drugi ranjenec (*se opogumi*): Vsaj ležal bo, ne pa zdrav hodil okrog in dražil bolne!

Prvi ranjenec (*s tankim glasom*): In zapeljeval sestre!

Mart (*vzkipi*): Fant —!

Prvi ranjenec (*hitro*): Vse vem! Kadar mislite, da spim, gledam skozi priprte oči in vidim, kako se prilizujete naši sestri Evi!

Mart (*brez sape*): Kako se predrzneš —!

Prvi ranjenec (*se ne da ugnati*): Jaz pa vam povem, da jo bomo varovali mi vsi in jo ubranili falotom, ki —!

Mart (*se zakadi proti prvemu ranjencu*): Vi pozabljate, praporščak, koga imate pred seboj! Takoj pokličem stražo —!

Eva (*je prihitela in se postavila med besedovalca*): Tu sem poveljnik jaz! Prosim te, Mart, pusti bolnike pri miru, sicer moram poklicati šefa!

Mart (*onemoglo*): To je prekršek subordinacije —!

Eva (*odločno*): Prosim, konec!

Mart se obrne in piha ter jezno stopa po sobi sem in tja.

Eva (*se skloni k prvemu ranjencu in ga materinsko tolaži*): Nikar se ne razburjaj, mali!

Prvi ranjenec (*od razburjenja ihti*): Ko pa sem tako strašno nesrečen, sestra! (*Otroško zaupljivo*): Tako vas imam rad, sestra, in bolj od mojih ran me boli, ko vidim, kako... kako vas nadleguje!

Eva (*presunjena*): Nič ne maraj za to, deček moj, saj ga ne maram! (*Ga poljubi na čelo in položi na posteljo*.)

Četrty ranjenec (*se zakrohoče*): Ha, ha, ha!

Mart (*odreveni*): Eva, lepo te prosim, spričo tujih ljudi vendar ne gre —.

Eva (*trdo*): Jaz nisem začela, izprašaj si rajši svojo vest!

Vrata se odpro: navaden vojak z obvezano glavo in majhnim kovčegom v levici vstopi naprej, za njim neseta dva strežaja nosila z novim ranjenecem. Vojak vrata zopet zapre, potem pa se kakor prej skrbno briga za to, da onadva neseta previdno in počasi. Ko hočeta postaviti nosila na tla, jih poprime in daje znamenja, naj na lahno postavita.

Bolniki se dvignejo v posteljah na komolce in radovedno opazujejo dogajanje.

Eva pohiti k nezasedeni postelji, jo odgrne, popravi blazine in čaka.

Strežaja in vojak previdno vzdignejo ranjenca in ga položijo v posteljo.

Eva ga pogrinja, ne da bi se natančneje ozrla vanj.

Prvi strežaj (*Evi na uho, izvedensko, kratko*): Samo transfuzija krvi. Nobenega upanja.

Strežaja odideta.

Vojak (*odlaga oficirski kovčeg na omarico, tiho*): Ste vi tu, sestra?

Eva pokima.

Vojak (*pokaže na ranjenca*): Nezavesten! Njegov služabnik sem.

Eva: Kdo je gospod?

Vojak: Major Pipan.

Mart postane pozoren, se primakne k mizi in prisluškuje.

Eva (*osupne, se prime za prsi in stopi k vojaku, tiho*): Major Pipan?

Vojak (*tudi tiho, in enako oba ves naslednji pogovor*): Da. Ga poznate?

Eva (*še nekaj časa osuplo gleda vojaka, potem se obrne k ranjencu, pristopi k vzglavju in dolgo opazuje; komaj slišno, zase*): Da, on...! (*Boječe in nežno pogladi Pipanu nekaj las s čela.*)

Pipan zastoče.

Eva (*presunjena*): Vid!

Vojak (*je priskočil, ko je slišal stok*): Ne bo se še zbudil, to se mu le blede. — Torej ga sestra pozna?

Eva samo prikima.

Vojak: O, potem je v pravih rokah! (*Si meni nič tebi nič vzame stol pri mizi, ga postavi k vzglavju svojega gospoda in sede.*) Jaz se sicer ne ganem od postelje, pa je le dobro, če ne pride h kateri koli — oprostite! — (*Sočutno:*) Težko je ranjen!

Eva: Obe noge?

Vojak: Obe. V kolenu.

Eva (*se ne more odtrgati od ranjenčevega obraza*): Vid! Obe —!

Vojak (*sočutno*): Mehkega srca ste, sestra, prava izjema, hvala Bogu! Sicer bi ne bila prijatelj!

Eva (*se nehote nasmehne in poda vojaku roko*): Tak pa bova, ker ste mu tudi vi!

Vojak (*navdušeno strese Evi roko*): Ne veste, kakšen gospod je! Po vsem svetu ga lahko iščete!

Eva: Ga imate zelo radi?

Vojak (*skoraj užaljen, glasno*): Ha —! (*Se takoj spomni, kje je, tiho:*) V plin bi šel zanj brez maske! Ne le jaz, vsi njegovi vojaki! Koliko je storil za nas! Pa mu tudi drugače ne pravimo kot očka, med seboj seveda! Pa tak junak!

Eva (*interesirano*): Junak?

Vojak (*navdušeno*): Junak, junak! Da bi ga videli na fronti: obleče se kot mi, vsa znamenja oficirja proč, torbico v bok in puško prvega ranjenca v roke! Potem pa pred nami prvi v naskok!

Eva (*zamišljeno*): Ali je mogoče?

Vojak: Seveda. Jaz nisem smel nič nositi zanj. Menažo je jedel mojo, jaz pa njegovo. Včasih tudi kdo drug, kdor je bil najbolj potreben, se mi zdi, s tistim je menjal. — (*Za kratko umolkne; z gotovostjo:*) Junak!

Eva (*kot prej*): Čudno!

Vojak: Res čudno, sem tudi sam dejal spočetka. Kako so se junačili in nas podžigali drugi zadaj! Naš pa nič, samo to nam je nenehoma zabičeval, kako se moramo zavarovati. »No, ta pa je zajec!« smo si včasih dejali, čeprav smo ga obrajtali, ker je bil sicer tako skrben. Brž ko smo prišli v ogenj, pa so vsi drugi izginili kot kafra, samo on je ostal. — (*Zaupno:*) Najbolj čudno pa je to, sestra, da se je bal!

Eva (*začudeno*): Bal?

Vojak (*prikima*): Še zelo! Kar prestrašil sem se ga, ko sem ga prvič zagledal v ognju: bled je bil, usta je imel plava, iz oči se mu je bralo, kako se boji!

Eva: Potem vendar ni —!

Vojak (*zviška*): Prav zaradi tega! Sestra, vidite, to je tako: ne rečem, dobi se že tu in tam kdo, ki je na fronti, kakor bi doma močnik otepal; pa to so redki kot lasje na pleši. Tem seveda nobena groza nič ne stori. Vsi drugi pa se bojimo, strašno bojimo! Najrajši bi zbežali proč, daleč kam, menda domov! Pa vemo, da to ne gre, in premagujemo strah, vsak svojega: in čim bolj ga premagaš, tem večji junak si, in čim bolj se bojiš, tem več je treba moči!

Eva: Tega bi si nikdar ne mislila!

Vojak (*se nasmehne*): Verjamem, si tudi od nas nihče ne, dokler sam ne poskusi. Zato pa tudi čim večkrat greš na fronto, tem težje. Preveč že veš, kako bo. (*Zamišljeno in resno:*) O, hudo se je treba upirati, da te ne zlomi!

Pipán zopet zastoka.

Eva želi bolniku nekaj popravljati vzglavje.

Vojak (*prehiti Evo*): Ne, bom jaz, sestra — saj res, kako pa naj vas kličem?

Eva (*preprosto*): Eva.

Vojak (*začudeno*): Eva —? Hm!

Eva (*radovedno*): Ali vam ime ni všeč?

Vojak: O, pač! (*Skrivnostno:*) Čudno — gospod je v nezavesti večkrat izgovarjal vaše ime!

Eva (*pretresena*): Moje ime!

Mart se še bolj približa tiho govorečima.

Pipán nemirno bega z rokami po odeji in obrača glavo.

Vojak (*položi prst na usta*): Pst! Zopet...

Pip an (*polglasno, vroče*): Eva! Eva!

Eva (*ne vzdrži več: pozabi na vso okolico, spusti se tesno ob postelji na kolena, prime Pipana za roko, mu jo boža in med grenkimi solzami skesano jeclja*): Vid... Vid...

Mart se nejevoljno obrne stran in začne zopet nemirno hoditi po sobi sem in tja.

Bolniki se začudeni spogledujejo; prvi ranjenec zagrebe obraz v blazino in krčevito, otroško, neutolažljivo hlipa.

Vojak (*presenečen od prizora, vstane; osuplo*): Gospodična —!

Pip an (*se začne dramiti in odpira oči*): Kje sem? — Peter, kje sem?

Vojak (*zelo skrbno*): Tu, v bolnišnici, gospod major, v dobrih rokah, jaz sem pri vas in —. (*Zastane, zmedeno se ozirajoč na Evo.*)

Eva (*plašno*): In jaz, Vid, jaz, Eva...

Pip an (*se z vojakovo pomočjo nekoliko dvigne in dolgo zre brez besede na klečečo Evo, potem pa zašepeta s trepetajočim, odpuščajočim glasom*): Eva —!

Eva položi glavo na posteljo; vse telo ji stresa tiho, sproščujoče ihtenje.

Pip an se spusti nazaj na blazino in molče boža Evo po glavi.

Kratka tišina, sliši se le hlipanje prvega ranjenca. Celo Mart ustavi svojo hojo, obstane v ozadju in zmedeno, onemoglo tava z očmi po sobi.

Pip an (*se nenadoma, kolikor more, sunkovito dvigne; brez prehoda*): Peter, kje so moji papirji?

Eva presenečena dvigne glavo, se hipno umiri in se zastrmi v Pipana.

Vojak (*vzame z omarice kovčeg, ga odpre in začne brskati po njeno*): Tule, gospod major, takoj!

Eva (*prestrašeno*): Kakšni papirji, Vid?

Pip an (*pomirljivo*): Nič, nič, Evica — moje kemične analize!

Eva (*potolažena, z rahlim nasmehom*): Torej še zmeraj ves v kemiji?

Pip an: Da, da. (*Nenadoma ga navda nemir:*) Brž, Peter, brz! Evica, prosim, stori mi zadnjo uslugo, pokliči nujno šefa-zdravnika! Nujno!

Eva (*se zopet ustraši*): Zadnjo —? Moj Bog, kaj ti je, Vid?

Pip an (*proseče sklepa roke*): Prosim, hitro, Evica, hitro!

Eva (*pohiti iz sobe in pusti vrata odprta; sliši se, kako zunaj nervozno telefonira*): Halo! Sestra Eva! — Gospod profesor, prosim, nujno takoj v mojo sobo, h gospodu majorju Pipanu!

Pip an: Gospod profesor? Kdo je tu šef-zdravnik?

Eva (*se medtem vrne v sobo*): Naš gospod profesor dr. Pokoren, dragi Vid! Takoj bo tu!

Vojak je našel iskano in podal Pipanu neke notese.

Pip an (*hlastno pograbi zapisnice in jih prebira; brez zveze*): Doktor Pokoren! — Da, da tule... Kakšna sreča! — (*Mrmra odlomke kemičnih formul:*) $\text{HC}_1 \dots \text{H}_2 \dots \text{C}_1 \dots$

Eva (*se preplašena vrne k postelji in podpira Pipana; boječe*): Kaj ti je, Vid?

Pip an (*še vedno v zapiskih, odsotno*): Nič, nič... (*Pogleda zamišljeno predse, zbrano:*) Da! (*Evi:*) Kemična analiza germanita, navodilo za absorbent in sredstvo proti zastrupljenju.

Peti ranjenec (*na to oznanilo zavpije z divjo radostjo*): Rešen! Rešen!

Pip an (*tišči Evi svoje notese, s skrajnim naporom*): Tu, tu! Izročiš... gospodu profesorju! (*Moči ga zapuste.*) Spati... spati...

Izčrpan omahne v naročje Evi in vojaku, ki ga oprezno položita na blazine.

Pip an (*komaj slišno*): Zbogom, Evica, Evica...

Eva (*se sesede na stol, položi glavo k Pipanu na vzglavje in komaj premagovaje obup dahne*): Vid, Vid, odpusti!

Pip an (*toliko da še ujame Evino roko in jo ponese k ustnicam*): Nič, nič, draga, ljuba... (*Se še enkrat vzpne in z zadnjo silo polglasno spregovori*): Odpuščam tebi, Evropa! (*Sunkovito poslednjič zasope, zakrili z roko, se zgrudi in umre.*)

Eva se strta vrže na umrlega in obleži kakor mrtva na njem.

Vojak poklekne ob postelji, naredi križ in začne tiho moliti; debele solze se mu ulijejo po licih.

Bolniki se mrko spuščajo nazaj v blazine; prvi ranjenec preneha ihteti, se dvigne na rokah in zbegano gleda po sobi.

Martu se najprej zazdi, da bi moral pohiteti k Evi ter jo tolažiti ali kar koli že, in res krene proti njej; blizu mrliške postelje pa mu zastane noga, ves izgubljen gleda nekaj časa topo na pretresljivo skupino, potem pa se obrne in počasi s povešeno glavo zapusti sobo.

Peti ranjenec (*tiho, blaženo*): Rešen... Rešen...

Zagrinjalo.

Jože Cukale | Rudarski

Rudar

Z ljudmi pod soncem kakor da sem sprt —
ko z njimi komaj dobro se spoznam,
sirena zvabi me v dno črnih jam.

Zakopljem tam se v rov in rijem kakor krt:
premogov prah v oči me, v dušo peče,
nikdar ne vem, kdaj ura se izteče
in morda ne omahnem bled in strt.

Vendàr mi je v tolažbo misel ena:
zvečer naproti sin se mi prismeje,
obrne dlan in žulje mi prešteje —
na pragu pa me čaka zvesta žena.

Rudar in sin

Danes odhajaš v rov —
moj drugi sin, moj drugi!
Prvega ni več domov.

Petdeset, morda še kak korak
stal je pred mano, pred mano —
videl sem ga, kako padel je vznak.

Črn poveznil se nanj je hrib —
planil za njim sem, grabil za njim sem —
roki odmakne dušeč ga zasip.

Daleč od naju ni prvega grob.
Krampi vsak dan mu pesem pojo
zvesto, nevtrudno kot zvon za pokop.

Zase ne boj se, oče te straži!
Če pa je z nama Bog sklenil drugače —
bomo vsi trije kot kralji Matjaži...

Ivan Grafenauer | Zamorci in zamorske deklice v narodnih legendah

1. »Sveta hostija onečaščena«

Razen ugrabljanja in usužnjevanja (Lepa Vida, Matjaževa Alenčica, Zarika in Sončica, Kompostelski romar), razen udeležbe pri preganjanju kristjanov (Sveta Barbara vržena v ječo, Sveta Uršula streljana) dolži slovenska narodna pesem »zamorce« Saracene tudi skrunjenja pre-svetega Rešnjega Telesa v podobi sv. hostije. Ohranjena nam je taka legenda v Cafovem zapisu iz Framu, kjer mu je pela Marinka Bobnica pesem o »Sveti hostiji onečaščeni« (SNP, št. 519.):

Ljudje gredo mimo zamorčeve hiše v cerkev k spovedi in obhajilu. Mlad zamorčič z ženo sklence poslati tja svojo »deklico« (t. j. mlado krščansko deklo), da bi šla k obhajilu:

Leži mi, leži ravno polje,
prek polja leži cestica.
Za stezo mi stoji hižica
mladega zamorčiča.

- 5 »Mimo pa gre veliko ljudi,
ko gredo k izpovedi,
naj še le najuna deklica gre!« —

Naročita ji:

»Kaj ti bo mešnik iz keliha dal,
v hadro¹ zavij pa prinesi domu!«

Dekle res gre in to stori:

- 10 Še kaj je mešnik vun iz keliha dal,
je v hadro zavila, je nesla domu.

»Prinesi, prinesi mi skledčko zlato,
skledčko zlato no srebrni nož.«

- 15 Prinesla, prinesla je skledčko zlato,
skledčko zlato no srebrni nož,
na mizo postavila sveto Rešnje Telo,
na mizo postavila sveto Rešnje Telo.

Prek srede prereže sveto Rešnje telo,
po mizi polije sveto Rešnjo Kri.

Krvavordečo hostijo je treba zdaj uničiti:

- 20 »Zakuri, zakuri zdaj belo peč,
da boma vrgla Jezusa v peč!«

¹ hadra, f., ženska naglavna ruta, vzh. Štajersko (Caf). Pleteršnik, I., 262.

Zakurila, zakurila je belo peč,
da sta vrgla Jezusa v peč.
V peči je postalo dete mlado,
25 dete mlado no dete sveto.

Zdaj treba dete uničiti:

Vun sta ga uže vrgla med hude svinje.
Svinje so se dol popadale,
na svoja kolena pokleknole.

Oj Jezus, oj Jezus, vsmiljeni Bog!
30 Svinje te spoznajo, zamorčič pa ne.

Pesem gre po obliki med najstarejše slovenske narodne pesmi. Ohranila je — kakor Lepa Vida in Poljska kraljica — še staro pripovedno dolgo vrstico, in to bolje kakor Lepa Vida, pa manj zvesto kakor Poljska kraljica. Za visoko starost govori tudi, da je skrunitelj zamorec, Maver.

V poznejši srednjeveški narodni poeziji so namreč skrunitelji sv. Rešnjega telesa Judje. Tako v naši narodni pesmi, v kateri »Cerkveni ropar proda Judom sveto hostijo« (SNP, št. 703., na Kranjskem zapisal M. Ravnikar Poženčan):

Čureževega Jaka, ki je iz cerkve ukradel tri svete hostije in jih Judom prodal, »križka rihta« (dež. krvno sodišče na Križu^{1a} pred Kamnikom) ujame in ga obsodi na smrt. »Križka grafinja« sicer pravi:

»Oh Jakec je lepo telo,
zanj bo škoda premočno!
Peljite njega notri v Rim,
30 de pokoro tam stori:
potlej bode Jakec naš,
per nas en grozno lep kočjaž!«

Vendar pa križki grof to odločno odkloni:

Tako je rekel križki grof:
»»Kdor za Jakca prosil bo,
35 ta bo ž njim vred dal glavó.
Ko b Jakec ne bil Boga prodal,
gotovo glavce bi ne dal!««

^{1a} Sedež kamniškega deželnega krvnega sodišča (za deželo), čigar sev. meja je tekla po opisih iz l. 1400. in 1637. po glavnem grebenu Kamniških planin, je bil od 2. polovice 16. stoletja, odkar je ustanovil Ahacij grof Turn grad Križ, redno na tem gradu, le začasno je bil kdaj kamniški mestni sodnik hkrati tudi deželni krvni sodnik, kakor že prej (o. l. 1318—1331, Carniola, N. V. II, 57), tako tudi pozneje. Prim. Urankar Pavel, Na bregovih Bistrice, 1938, 70.

Prof. dr. Karel Štrekelj je v Predgovoru k I. zv. Slovenskih narodnih pesmi² opozoril na sorodnost te pesmi z nemško narodno pesmijo »Die Juden von Passau« v zbirki Achima v. Arnim ter Klemensa Brentana »Des Knaben Wunderhorn«³. In res tudi v tej pesmi zadene smrtna kazen vlomilca Christopha Eisenhammerja, ki je po dogovoru s passauskimi Judi vlomil v Marijino samostansko cerkev v Passavi in iz nje odnesel osem partikul ter jih Judom prodal. V toliko pesem soglaša z novejšo slovensko pesmijo. Sama skrunitev pa soglaša skoraj do pičice z našo starejšo legendo. Judje namreč sveto hostijo z noži zbadajo, da iz nje priteče kri; tudi se Jezus prikaže v podobi »mladega otročiča«. Strah jih prevzame; dve hostiji pošljejo v mesto Salzburg, dve v Neustadt,⁴ dve v Prago; svoji dve hostiji pa bi radi uničili in jih v peči sežgali. A pred njihovimi očmi izletita iz njih dva angela in dva goloba. Zločince kmalu zadene zaslužena kazen: vlomilca pri novem cerkvenem ropu zasačijo, zvedo tudi za prejšnje hudodelstvo in primejo tudi pasavske judovske skrunilce sv. Rešnjega Telesa. Štiri izmed njih, ki se spokore in se dajo krstiti, obglavijo, druge sežgo, vlomilca pa usmrtijo z gorečimi kleščami. To pesem je dobil Brentano iz stare rokopisne zbirke nabožnih pesmi, menda iz l. 1601.,⁵ pa je po izvoru starejša, srednjeveška.

Legende o krvnih čudežih so znane že iz zgodnjega srednjega veka. Tako so »leta 240. Judje v Beritu na Sirskem trpinčili Kristusovo

² SNP, I., str. XIII., op. 1.

³ Des Knaben Wunderhorn, Reclamova izdaja, str. 65—67.

Značilna mesta iz te pesmi se glase:

5 In stürmischer Nacht, im Finstern,
Brach er die Türe auf
Von unser Frauen Münster,
Nahm acht Partikel raus.	9 Das brachte großen Schrecken,
Sie gingen bald zu Rat:
Zwo Hostien zu schicken
Gen Salzburg in die Stadt.
6 Um einen Gulden merk eben
Er sie alle acht verkauft,
Daß einer, wie zu sehen,
Auf dreißig Pfennig lauft.	10 In die Neustadt auch zwo senden,
Zwo schickten sie gen Prag,
Zwo hielten sie bei Händen,
hatten darüber Frag.
7 Die Juden ließens zum Tempel
Bald tragen auf den Altar,
Ein Messer sie auszogen
Und stachen grimmig drein.	11 Sie meinten und verhofften,
Christum auszutilgen gar,
Drum heizten sie ein Ofen,
Worin die Hostien warn.
8 Bald sahen sie herausfließen
Das Blut ganz mild und reich,
Gestalt sich sehen ließe,
Ein'm jungen Kindlein gleich.	12 Doch seht, vor ihren Augen
Flogen zwei Engel raus,
Dazu zwo schöne Tauben,
Das machte Furcht und Graus.

⁴ Neustadt; ni jasno, katero mesto izmed številnih bavarskih ali drugih mest tega imena naj bi to bilo.

⁵ Ni gotovo, ali opomnja pri tej pesmi (Aus einem geschriebenen geistlichen Liederbuche in der Sammlung von Clemens Brentano) meri na isto zbirko kakor opomnja pri pesmi Ritter St. Georg (Reclamova izdaja str. 103.): Aus einem geschriebenen geistlichen Liederbuche vom Jahre 1601, in der Sammlung von Clemens Brentano.

podobo, da je začela na čudovit način kri teči iz lesenega razpela.⁶ Zgodovinsko resnico tega dogodka⁷ potrjuje drugi nicejski zbor l. 787. Nekaj te krvi so dobili v Benetke, nekoliko je imajo pri Sv. Krvi na Koroškem in nekoliko v Radovljici.⁸ Cerkev pri Sveti Krvi na Koroškem (pod Grossglocknerjem) je zelo stara: že l. 1273. so začeli tam na mestu starejše (romanske) bazilike zidati novo cerkev, ki so jo dogradili l. 1324. Današnja gotško cerkev pa so postavili od l. 1483—1491. Cerkev sv. Krvi v Brežah (Friesach) na Koroškem pa je bila posvečena že l. 1194.⁹

Mlajše legende ne govorijo o krvaveči trpinčeni podobi Kristusa križanega, ampak o krvaveči zlorabljeni hostiji. A tudi te legende so še vse iz srednjega veka. Da začne sv. hostija krvaveti, temu je časih kriv kristjan, ki je nespoštljiv do sv. Rešnjega Telesa, n. pr. če na dan sv. obhajila opravlja hlapčevska dela. V enem primeru se pripoveduje, da je postalo takemu človeku slabo in je hostijo v podobi

⁶ Najstarejše reliefne podobe Kristusa Križanega z Vzhoda so ohranjene že iz II. in III. stoletja. I. C. Broussolle, *Le Crucifix* (v publikaciji Bardy-Tricota, *Le Christ*, Paris, Blond & Gay, 1935, p. 997), opisuje po H. Leclercqu (*Manuel d'archéologie chrétienne*, Paris, Letouzey, 1907, t. II., p. 386) tri gume, dve zboklo izrezani, eno vboklo vrezano, s podobo Križanega iz tega časa: 1. Kornalin II. stoletja (v British Museum), izkopen v Constanzi v Rumuniji, predstavlja v reliefu Kristusa popolnoma nagega, s hrbtom naslonjenega na križ, s šestimi apostoli na desni in šestimi na levi; napis je popolnoma jasen: IXΘΥΣ. — 2. Kornalin (v neki rimski zbirki) najpozneje iz III. stoletja, ki ga je objavil Pietro Garucci (1880), prikazuje v reliefu isti prizor, a izpopolnjen; naga podoba Križanega visi na križu oblike T; okoli glave je nimb, noge slone na podnožniku (*suppedaneum*), ob vznožju križa je upodobljeno jagnje z napisom med nogami ΕΗΞΟΧΡΕΣΤΟΣ (E dvakrat namesto I). — 3. Rdeč jaspis z vboklimi (vdrtimi) podobami, najden v Gazi v Siriji, iz III. (?) stoletja, ki ga je objavil Le Blant (1883); na njem je zelo površno upodobljena popolnoma naga oseba v drži križanega, a brez (vidnega) križa; na desni in levi sta klečeči podobi orantov, moški in ženska, ki predstavljata evangelista Janeza in Mater božjo ali pa Adama in Evo.

Brez korpusa je križ na monakovskem sardoniksu — mlajšem od prvih treh križev, a H. Leclercq tudi njega postavlja še v III. stoletje. V sredini je velik križ, Križanega pa nadomestujeta na desni in levi črki Α in Ω; zgoraj sta dve majhni podobi, ki se težko določita, z dvema angeloma brez perutnic; ovalni prostor na desni in levi pa izpopolnjuje 12 stoječih oseb, apostoli, z gestami občudovanja. Gl. Severianus Salaville, A. A., *Christus in Orientalium pietate, Ephemerides Liturgicae*, Cita del Vaticano, anno III. (Novae seriei XII), fasc. III. Iulio-septembri 1938, p. 223.

Pravega razpela (krucifiksa) s podobo Križanega, pritrjeno na posebej izdelan križ, iz tiste dobe še niso našli; ni pa nemogoče, da so jih že imeli.

⁷ Pač le resnico, da je to izročilo že tedaj živelo. Vesoljni cerkveni zbor l. 787. je obsodil zmoto ikonoklastov, ki so se borili zoper češčenje svetih podob in so sv. podobe uničevali.

⁸ Gl. pri Jož. Lavtižarju, *Zgodovina župnij in zvonovi v dekaniji Radolice*. V Ljubljani 1897. Založil pisatelj, str. 22. — Ker so v 18. stoletju radovljiško božjo pot k sv. Krvi zatrli — za dobe jožefizma in janzenizma — so dobili l. 1877. vnovič nekaj sv. krvi iz Benetk. N. d., str. 23.

⁹ *Personalstand der Säkular- und Regular-Geistlichkeit der Diözese Gurk in Kärnten für 1917 & 1918*, str. 155. in 112.

malega dečka izbljuval; povedal je to duhovnikom in ti so čudežno hostijo — sv. Dete se je namreč spet spremenilo v hostijo — vzdignili in spravili. To se je zgodilo l. 1330. V spomin so tam postavili cerkev in jo dali regularnim avguštincem v varstvo.¹⁰

Pogosto pa tudi neverniki, Judje, sveto hostijo režejo ali zbadajo. Ko priteče iz hostije sv. Kri ali se hostija celo spremeni v sveto Dete, skušajo hostijo uničiti ali skriti, pa se jim ne posreči. Krvavečo hostijo ljudje najdejo in k čudodelni krvavi hostiji začno v trumah romati. Takih božjih poti je bilo veliko; tudi vse še danes obstoječe božje poti k Sv. Krvi so nastale v srednjem veku.¹⁰

Precej takih legend je med čudežnimi legendami »tisočletnega meniha« Cezarija iz Heisterbacha »Dialogus miraculorum« (okoli l. 1222.).¹¹ Znale so bile torej in priljubljene že v 12./13. stoletju, do viška pa so se razvile tako legende kakor božje poti sv. Krvi okoli l. 1300.¹²

Nov val lahkovernosti glede krvavih hostij in romanja v kraje, kjer so jih kazali, se je vzdignil proti koncu srednjega veka, čeprav je Cerkev prav tedaj večkrat zelo ostro prepovedala razširjati poročila o cerkveno nepotrjenih čudežih in zapretila nepokornežem s hudimi cerkvenimi kaznimi.¹³

Prav v tem času so se širile govorice o skrunjenju sv. hostij po Judih tudi po Notranji Avstriji in tudi po Slovenskem ter netile z drugimi vzroki vred¹⁴ sovraštvo do Judov. Leta 1495. so stanovi avstrijskih dežel na shodu v Mariboru iznova dvignili obtožbo zoper Jude, češ da so presveti zakrament onečastili, majhne krščanske otroke neusmiljeno mučili, morili in njihovo kri rabili pri svojih gnusnih obredih in da so s ponarejenimi pismi, pečati in drugimi sredstvi ljudi varali in jih spravljali v pogubo. Zato so stanovi zahtevali, naj se

¹⁰ Veith, Volksfrommes Brauchtum und Kirche im deutschen Mittelalter. Freiburg i. Br. 1936, Herder & Co., str. 56.

¹¹ Cezarij iz Heisterbacha se je rodil nekako l. 1170. (1180 ?) najbrž v Kölnu, umrl baje 25. sept. 1240. v Heisterbachu (v Siebengebirge, jvzh. od Bonna). Od l. 1199. je bil menih v tamošnji cistercijski opatiji (1189—1803); pisal je pridige, zgodovinske spise in legende. Dialogus miraculorum je zbirka duhovnih novel, prijetno pripovedovana, zelo dragocena za spoznavanje kulturne in npravstvene zgodovine, spisal jo je kot voditelj novincev. Novo izdajo je oskrbel J. Strange l. 1853. Nemški izbor je oskrbel Aleksander Kaufmann v Annalen des historischen Vereins für den Niederrhein, zv. 47. (1888) in 53. (1891). Krvne in hostijske legende so med njimi v 47. zv. št. 7., 8., 18., 29. Novejši izbor sta oskrbela Ernst Müller-Holnet l. 1910. in Otto Hellinghaus l. 1925. Gl. W. Kosch, Deutsches Literatur-Lexikon, I. 1927, Max Niemeyer, Halle (Saale), str. 187. Veith, n. d., str. 221., op. 80. Druga literatura o skrunjenju hostij po Judih in o krvi v veri in praznoverju gl. pri Veithu, str. 221, op. 81., 83.

¹² Veith, n. d., str. 55.

¹³ Tako vratislavska (breslauska) sinoda iz l. 1446. — Veith, n. m.

¹⁴ Ker so bili Judje edini bankirji srednjega veka — kristjani so smeli posojati denar samo brez obresti — so bile obresti zelo visoke: v 14. stoletju 65—86%; v 15. veku so bile zakonite obresti 43%. Josip Apih, Židovstvo, LMS, 1886, 11.

Judje iz avstrijskih dežel izženo. Cesar Maksimilijan I. je bil s tem predlogom zadovoljen, a je zahteval, naj ga stanovi odškodujejo za odpadli davek na Jude. Pogodili so se, da plača Štajerska 38 000, Koroška pa 4000 goldinarjev odškodnine, in Maksimilijan je drugo leto (1496) ukazal, naj se v šestih mesecih vsi Judje iz teh dežel izselijo. Kranjska tedaj še ni plačala odškodnine in zato tedaj Judov od tam še niso izgnali. Pač pa so jih odpravili iz svojih koroških mest salzburški nadškof (iz Brež—Friesach) in bamberski škof (iz Beljaka). Judje so se večinoma zatekli v Gorico, laški Videm in v Benetke.¹⁵ Leta 1515. pa so morali Judje oditi tudi iz Ljubljane,¹⁶ l. 1564. iz Gorice.¹⁷ Le v Trstu so ostali.

Pesem »Cerkveni ropar proda Judom sv. hostijo« — in temu ustrezajočo redakcijo nemške pesmi o »Passauskih Judih« — bi bilo potemtakem staviti v 15. ali 16. stoletje. Iz lahkomiselne besede kriške grofinje odmeva morda celo že protestantsko zaničevanje katoliškega »malikovanja« z Najsvetejšim, ko se po Luthrovem nauku evharistični kruh in vino ne spremenita resnično, dejansko in bistveno v Kristusovo telo in kri, ampak je Kristus v teh podobah samo navzoč v trenutku zauživanja. V pesmi bi bila potemtakem morda ohranjena sled, kako je ljudstvo sodilo o lutrski gospodi na Slovenskem.

Narodna pesem »Sveta hostija onečaščena« pa je znatno starejša. Če upoštevamo pesemsko obliko, razmeroma dobro ohranjeno pripovedno dolgo vrstico s slovesnim pripovednim slogom, ki je z njo zvezan, če upoštevamo dalje zgodovinsko ozadje in to, da skrunilec ni Jud, ampak zamorec Saracen, moramo postaviti njeno prvotno, izgubljeno obliko nekako v 12., kvečjemu še v 13. stoletje; tako tudi nemško pesem o passauskih Judih v prvotni, izgubljeni obliki.

S tem soglaša tudi socialno stališče krščanske dekle (sužnje?) v saracenski (oz. judovski) družini, ki se je pesem narahlo dotika. Kajti »najna deklica« v tej pesmi ne more biti, kakor so gotovo mislili njeni pevci morda že dolgih sto in sto let, hči saracenskega moža in žene; to je vzvišeno nad vsak dvom: nekrščeni Saracenci, ki jo je pač vsak v kraju poznal, noben duhovnik ne bi podelil sv. obhajila.

Že v prvi polovici 9. stoletja se je pritoževal lyonski nadškof sv. Agobard (816—840) zoper to, da kupujejo Judje krščanske sužnje, da jih dajo časih obrezati in jih prodajajo v saracenske dežele; da zasramujejo krščansko vero, da so dosegli celo preložitve sobotnega semnja v Lyonu na drug dan, češ da jim ne bo motil praznovanja sobotnega dne. Ugovarjal je tudi zoper prepoved, da bi krščevali sužnje judovskih gospodarjev brez gospodarjevega dovoljenja. Uspel pa je samo

¹⁵ Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, DsM, str. 299.

¹⁶ Zwitter Fran, Starejša kranjska mesta in meščanstvo. Inavguralna disertacija. V Ljubljani 1929, Leonova družba, 66.

¹⁷ Apih, n. m.

z eno zahtevo: Judje niso smeli **domačih** kristjanov za sužnje imeti niti jih kupovati. S cesarskimi pismi pa jim je bilo dovoljeno za denar si najeti krščanske služabnike, samo da ob nedeljah in praznikih niso smeli zanje delati, takisto jim je bilo dovoljeno kupovati tuje sužnje in jih v državi prodajati; izvoz sužnjev pa je bil sploh prepovedan. Nič ni pomagalo, da sta lyonskega škofa podpirala še nadškof v Vienni in škof v Châlon ob Saôni in da je njegov naslednik Amolo s Hrabanom Mavrom boj nadaljeval. Zaman so se sklicevali tudi škofje zapadnega frankovskega kraljestva na sinodi v Meaux-Parisu l. 845/6. na stroga določila krščanskih rimskih cesarjev, posebno pa zapadnogotskih sinod zoper Jude: da jih ne smejo rabiti v vojski in državni službi, da jim ni dovoljeno imeti krščanske sužnje, še manj pa s sužnji tržiti i. dr. Svetni oblastniki, ki so imeli od Judov dobička, niso o vsem tem hoteli nič slišati.¹³

V trinajstem stoletju, ko je v srednji in severni Evropi za krščanske sužnje pravo suženjstvo že prenehalo, je bilo s tem odločeno seveda tudi stališče krščanskih sužnjev pri Judih. Iz Južne Evrope pa čujemo šele v začetku 14. stoletja tako odrešilno besedo. Pod duhovnim vplivom frančiškanskih spiritualov je izdal sicilski kralj Friderik II. (III.) iz aragonske vladarske rodbine konstitucije, s katerimi se je trgovanje s krščanskimi sužnji prepovedalo, prepovedalo pa še posebej Saracenom in Judom, da bi imeli krščanske sužnje. Najboljši pa je bil tale ukaz: »Naj si nihče ne upa ukazati svojemu sužnju kaj takega, kar bi bila sramotitev Kristusova.«¹⁹

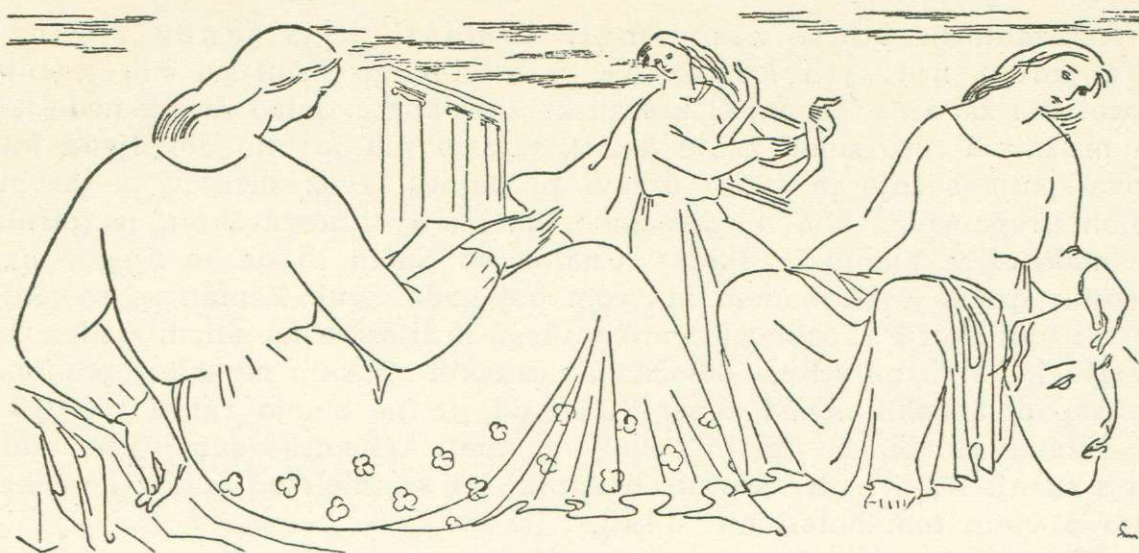
Po vsem tem, mislim, da ni pretirano, če postavljam prvotno obliko legende o »Sveti hostiji onečaščeni« nekako v 12./13. stoletje.

Rahel znak pa kaže, da je tudi ta oblika imela za predhodnico še starejšo, snovno sorodno pesem, po kateri Saracen ni oskrunil svete hostije, ampak sv. razpelo, kakor to omenjajo najstarejše legende o sveti Krvi. Za to domnevo govori razžarjena peč, v kateri hoče saracenski par (ali passauski Judje) hostijo sežgati. Za uničenje drobne hostije pač ni treba šele zakuriti in razžariti peč; druga je z lesenim razpelom: zanj je razžarjena peč najboljše sredstvo, da se brez sledu uniči.

Tako stopa tudi ta legenda s svojim Saracenom zamorčičem in svojo starinsko obliko med najstarejše slovenske narodne pesmi.

¹⁸ G. Schnürer, Kirche und Kultur im Mittelalter, II², 1929, Ferd. Schöningh, Paderborn, 70.

¹⁹ G. Schnürer, Kirche und Kultur im Mittelalter, III, 1930, 42.

Književnost

France Bevk: **Legende.** — Nova založba, 1939. Str. 164.

Že nekaj let sem je pisatelj France Bevk priobčeval svoje legende po slovenskih revijah (Dom in svet, Mladika) ter je bilo že dalj časa kazno, da mu pod roko zori zbirka legendarnih motivov. Za letošnjo veliko noč je zbral te svoje motive v lepo zbirko, ki jo je preprosto naslovil samo »Legende« in v katero je povezal devet tovrstnih črtic: Marija z Robidja, Peta zapoved, Češnja, Pobožni zidar, Bogati mlinar, Poslednja tolažba, Marija in razbojnik, Božja martra in Pevec Gruje. S to zbirko je Bevk v svoje literarno ustvarjanje vnesel nov zvok, novo motivnost ter dal slovenskemu občinstvu enotno urejeno, deloma psihološko utemeljeno zbirko slovenskih modernih legend, kakor je bila morda samo še Mrzelova »Bog v Trbovljah«, ki pa je pognala iz drugačnih — socialnih — in ne religioznih osnov.

Marsikomu morda ne bo šlo v sklad, da je Bevk, pisatelj na videz naturalističnega dojemanja sveta, napisal zbirko legendarne romantičnosti, vso prežeto religiozne odpovedi svetu in življenju v prispodobi pevca Gruja, o katerem pravi: »Prehodil je bil vso dolgo, trnjevo pot pevca, iz notranje radosti in bolečine skozi bedo in krivice sveta do češčenja božjega in razmišljanja o smrti in večnosti.« Marsikdo, ki bo primerjal dela Jereba in te legende, bo morda posumil v prirodno notranjo zvezo, toda kdor natančneje pozna Bevkovo delo, bo takoj vedel, da je pot v legende popolnoma organska in je v zvezi z njegovim celotnim delom.

Saj je vsa Bevkova pisateljska moč izšla iz odpora proti svetu: Bevk je pisatelj tragike življenja, nesrečnega nerazumevanja v zakonu, trpljenj in ubojev, strasti, ki izbruhnejo v plamenu in puste na koncu žalosten pepel, ki tli samo še v toliko, v kolikor še v est ni prišla do svojega miru v Bogu,

katerega najde navadno na dnu pogorišča. Trenje življenja z vestjo — in zadnja zmaguje nad življenjem — je notranja sila Bevkove inspiracije. Zato je vsa njegova tvorba globoko etična kljub naturalističnemu videzu. Bevk se nikdar ni izgubljal v materializmu, temveč je njegova čutnost bila vedno grajena na duhu, iščoč ravnovesja v ječi življenja, strasti in duše. To ga označuje za psihološkega realista, ki pa ga je prav želja po čim večji sproščenosti strasti in domišljija vodila v romantiko okolja in časa, v starodavnost dobe na meji poganstva in krščanstva, v čas srednjeveških apokaliptičnih grozot, v mitologijo na eni strani (Triglav, Kresna noč...) in pravljичnost na drugi. In prav v zadnjih letih je napisal več pravljичnih zbirk, ki so predhodnice njegovih legend, kajti od pravljic v legendarnost ni niti en korak, samo da mitologija in praznoverje dobita trdno ozadje sklenjenega krščanskega religioznega nazora. Tako dobi pravljичnost samo krščanske simbole in krščanski smisel po uravnovesju zemskega in svetega, greha in zadoščenja ter odpuščanja. V pravljici zmaguje Dobro, v legendi Sveto, oboje pa s pomočjo čudežev, nadzemskih možnosti, ki sodelujejo pri preoblikovanju notranje človeške podobe.

Bevk je tako iz svojega dualizma nagonov in vesti kot etični psihološki realist prešel v pravljичno nasprotje dobrega in zlega, iz njega pa v legendarno nasprotje greha in svetosti. Življenje, ki ga je doslej pojmoval tragično, zdaj pojmuje kot grešno in mu pomeni željo po gizdavosti in bogastvu (Marija z Robidja), tiranstvo in zunanjo pobožnost (Češnja, Pobožni zidar), zakonito ubijanje (Peta zapoved), razbojništvo (Marija in razbojnik), razuzdanstvo (Božja martra), nesrečo (Poslednja tolažba) in svetno ljubezen, ki vodi v razočaranje (Pevce Gruje). Vse to pa vodi v trpljenje, ki je delež greha in pokora za očiščenje. Nasprotje temu pa je vse ono, kar vodi v dobroto k bližnjemu in skrb za dušo in večnost: odpoved življenju zaradi Boga in Marije in svetnikov, očiščenje strasti, vdanost v božji red, pomoč bližnjemu zaradi Boga in popolna zadostitev za žalitev božjo. Njegova težnja po etičnem človeku je dobila religiozen prizvok: če je prej hodil do Boga v spirali vrtajočega psihologizma na samo dno človeških strasti, se je zdaj potopil v svet milosti, ki s čudežnim posegom od vrha doli razodeva človeku božjo voljo, da po njej pride iz teme življenja v božjo luč. In tak svet je ustvarjen že v ljudskem pojmovanju legend, v katerega posegajo Bog in Marija in svetniki dejansko v duhovno korist človeka. Če prejšnja ekspresionistična doba ni mogla prenesti nikakršnih poosebljenj nadnaravnih sil, ker je bila preveč gotska, demonsko osebnostna in skoraj panteistično duhovna, je religioznost naših dni zopet realnejša, kolektivnejša, otipljivejša, dovzetnejša za legendarnost. Pisatelji, ki so v naturalizmu ohranili živo duhovnost in religioznost, zdaj gledajo na svet nekako z baročnimi očmi konkretnega dualizma: kot na borbo hudiča in Boga in svetnikov božjih. In v takih dobah, ki so se motale iz ovir naturalizma in skepticizma, je legenda bila vedno najpristnejši izraz časa. In za današnji čas imajo tako Bevkove legende tudi zanimiv sodoben akcent, podobno kakor Papinijeve »Legende o trpljenju«.

Bevk je svoje legende lokaliziral v slovensko pokrajino ob Tolminu (Marija z Robidja), ob solkanski grad (Češnja), na Vipavsko (Pobožni zidar),

na Notranjsko (Bogati mlinar), v Idrijo (Poslednja tolažba), v Čedad (Marija in razbojnik) ter v Istro (Pevec Gruje). Samo dve legendi visita v vsesplošnem legendarnem ozračju (Božja martra, Peta zapoved). Tako je s svojimi legendami zajel velik del slovenskega ozemlja, kot je že v tradiciji naše narodne legende (na pr. Zakaj ni vode na Krasu) in kar ni novost tudi v našem modernem slovstvu (Pregelj, Mrzel). Sicer pa to pokrajinsko okolje ni podano s posebno regionalistično podrobnostjo in barvitostjo — v pomanjkanju takih nazornosti trpe tudi druge Bevkove povesti, najbolj še beneškoslovenske — ter mu večkrat zadostuje za označbo samo ime pokrajine. Vse pa so postavljene v preteklost, v religiozni svet srednjega veka, kakor ga je odkrivala svoj čas romantika in ki z Bevkovim delom zopet stopa v slovensko sodobno pripovedništvo.

Toda v to starodavnost je vključena živa sodobna socialna in religiozna problematika ter so kljub časovni odmaknjenosti pisane te legende za naš čas. Za naš čas, ki daje prednost bogastvu in gizdavosti proti skromni Marijini službi (Marija z Robidja), ki trpi socialno tiranstvo, ugonablja podložnika in se hoče odkupiti pred strogo sodbo z zunanjo hlinjenostjo pobožnosti, dočim pokora mora priti iz dna prenovljenega srca (Češnja); za naš čas, ki ubija po zakonu in ukazu in s smrtjo kaznuje v imenu discipline tiste, ki slede Kristusovi zapovedi: Ne ubijaj! (Peta zapoved); ki se ponaša z zidanjem božjih svetišč v kamenju in zunanji veličini, ne zaveda pa se, da z vsakim dobrim delom sočloveku postavljamo svetišče božje (Pobožni zidar); za naš čas, ki v bogastvu pozablja na človeka v bedi in na Boga, ki edini daje rast našemu bogastvu in naši sreči (Bogati mlinar); ki v poslednji uri še ves visi na življenju in ne misli na srečno smrt, katere zaščitnica je sv. Barbara (Poslednja tolažba); ki ne ljubi svojih sovražnikov, da bi jih z dobroto pripeljal na dobro pot (Marija in razbojnik); na naš čas, ki ne vidi, da z razuzdanostjo podaljšuje vnovič muke Kristusove (Božja martra) in da je pesem religioznemu idealu globlja in popolnejša kot trubadurstvo svetni ljubezni in poziv k socialnemu upor, ker je izvor in zadnje zatočišče izmučenemu človeškemu srcu (Pevec Gruje).

To je smisel teh legend, obrnjen za današnji čas, toda zajet v podobah preteklosti. Bralec ne ve, kateri podobi bi dal prednost, tako so vse kot iz enega kova, pisane preprosto, z bogato domišljijo, barvitostjo, z globoko psihologijo, polnokrvno, s čustvenostjo, notranjo ekonomijo ter idejno simetrijo. Motita me samo zadnji dve vrstici »Božje martre«. »Bogati mlinar« pa je vzet po narodni pesmi. Izmed vseh pa se dviga poleg zadnje o pevcu Gruji svojevrstna »Poslednja tolažba«, ki se bistveno loči od drugih in je najbolj mistična, tako da je človek, ki ni zrastel iz katolištva in ni v njem, ne more niti estetsko dojeti. Je to ponazorjena prošnja k sveti Barbari za srečno zadnjo uro, ko se v idrijskem rudniku zasuje rov in drhte ljudje pred smrtjo — podobno kot v Morcinkovi noveli »Vera« (v knjigi prevodov: Človečanstvo), a bralec pričakuje čudežne rešitve, toda dvigne se le sv. Barbara z oltarja in obhaja umirajoče s sv. Rešnjim Telesom... Ta rešitev pa je v katoliški resničnosti večja in bolj čudovita kot rešitev od telesne smrti. In nedvomno je tudi ta legenda najmočnejša v knjigi in bo ostala resnično zgled moderne slovenske

legende, ki se lahko razlaga tudi simbolno ali psihološko kot »obhajilo hrepenenja«.

France Bevk je s svojimi »Legendami« dal Slovencem knjigo, ki bo ostala s trajno vrednostjo v slovenskem slovstvu. Pa tudi v Bevkovi tvornosti pomenja svojevrsten plod, sicer ne presenetljiv, temveč organski ter je eden izmed viškov njegove umetnosti. Obenem pa je prelep spomenik slovenskemu ljudskemu čustvovanju in verovanju. Z njo se je sodobna »visoka umetnost« vsa sklonila k ljudstvu in pognala iz njega ven kot z visoko umetnostjo polahatnjen domači cvet.

Tine Debeljak.

Dr. iur. & phil. Josip Žontar, Zgodovina mesta Kranja. Izdalo Muzejsko društvo za Slovenijo 1939. — 530 strani, 164 slik in risb ter dva zemljevida v prilogi, 15 risb v besedilu.

Pred nami je knjiga, okusna po opremi, a še neprimerno bogatejša po svoji vsebini — knjiga, na katero je gorenjska metropola lahko upravičeno ponosna. Kranj si lahko čestita, da je dobil svojo zgodovino mojstrsko opisano in da ga v tem oziru nobeno mesto v Sloveniji ne doseza. Že pokojni zgodovinar dekan Anton Koblar je začel zbirati gradivo za zgodovino Kranja. Smrt mu je iztrgala pero iz rok. Ogromnega dela se je pogumno lotil z brezprimerno vztrajnostjo in marljivostjo profesor kranjske gimnazije dr. Josip Žontar, ki je kot zgodovinar in pravnik svojo nalogo sijajno opravil. Pridobil je univ. prof. dr. V. Schmida, da je napisal arheološki uvod, ter univ. prof. dr. Fr. Steleta, ki je obdelal poglavja iz umetnostnozgodovinskega področja.

Skromen naslov dela ne daje slutiti, koliko bogastva je zbranega na teh 530 straneh. Knjige s podobnimi naslovi so prečesto le nekake lokalne kronike, v katerih imamo nametane zgolj suhoparne podatke, ki predstavljajo bolj ali manj samo gradivo. Tu pa samoumevno seveda ni sledu o diletantstvu. Strogo znanstveno, a vendar razumljivo za širši krog bralcev, nas seznanja pisatelj z zgodovino mesta Kranja od najstarejših časov do današnjih dni, nam osvetljuje pravno, gospodarsko, versko, kulturno življenje starodavnega gorenjskega mesta. Pri tem pa se ne omejuje le na majhen mestni teritorij. Zaveda se, da je narekovala ustanovitev in razvoj mesta potreba obsežnega ozemlja, da je vsako mesto kot gospodarsko in kulturno središče čvrsto povezano s širšo okolico, iz katere je zrastle. Zato smo dobili s to knjigo ne le zgodovino Kranja, marveč v mnogih stvareh tudi zgodovino naše Gorenjske in, ker so odločilnejši dogodki iz preteklosti slovenskega naroda odmevali tudi na ozemlju mesta Kranja, so mnoga poglavja merodajna za zgodovino našega naroda sploh.

Knjigo osvežujejo številne slike in risbe, dodana sta pa tudi dva zemljevida. Iz prvega — onega — Kranj po katastrski mapi iz leta 1826. — je krasno razviden ugoden strateški položaj starega Kranja, ležečega na tesnem prostoru strmo nad Savo in Kokro, ki objemata mesto s treh strani. Drugi — Kranjsko polje po stanju iz l. 1826. ter 1937. — nam nazorno kaže, kako močno se je mesto razvilo v zadnjih sto letih, predvsem v času industrializacije — v smeri proti severu. — Velikega praktičnega pomena za naše izobražence je obširna zbirka literature, v kateri citira pisatelj dela avtorjev, ki so se bavili z našo slovensko preteklostjo, a kjer se seznanjamo tudi s splošno literaturo,

ki obravnava n. pr. problem sodstva, pokristjanitve in organizacije fara, mesto in Cerkev itd. — Zgodovini mesta Kranja je dodan izčrpen résumé v francoskem in nemškem jeziku, seznam osebnih imen, krajevno in stvarno kazalo.

Ogromno znanstveno delo je v vsakem pogledu izredno uspelo. Obogatilo je našo znanstveno literaturo, obenem pa nakazalo pot, kako je treba obdelati slična vprašanja v drugih predelih. Koliko pobud najde v njem zgodovinar, koliko novih problemov se mu odpira! Tu je zbran plod skoraj desetletnega intenzivnega težaškega dela. Preveč je zahtevati, da mora slovenski znanstvenik žrtvovati ob naporni službi ves prosti čas, a zraven tega biti pripravljen, da nosi še materialni riziko. Ob nezadostni denarni pomoči redkih posameznikov, oziroma družb in ustanov, je moral namreč pisatelj sam prevzeti še to skrb na svoja ramena.

Blaznik Pavle.

Kočevski zbornik. Razprave o Kočevski in njenih ljudeh. Ljubljana 1939. Izdalo vodstvo Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani. 382 str., 17 slik in tri karte na prilogah.

Na pobudo dr. Joža Rusa je izdala narodnoobrambna družba sv. Cirila in Metoda zbornik razprav, ki naj bi prikazale slovenski javnosti nastoj, razvoj in današnje stanje kočevskega ozemlja. Poudaril naj bi obenem pereče probleme, ki stojé z njim v zvezi. Delo je bilo potrebno, ker v razmerju k številnim nemškim publikacijam, zlasti v zvezi s tako zvano 600 letnico naselitve prvih nemških kolonistov, nismo imeli obširnejše knjige o kočevskem predelu. Zaradi njenega precej reprezentativnega značaja je tem bolj obžalovati, da urednik oziroma izdajateljica nista skrbno pripravila določenega načrta. Ako sta želela izdati strogo znanstveno delo, bi smela pač sprejeti dolge in suhoparne sestavke, ki gredo z znanstveno žilavostjo do potankosti in priobčujejo celotni znanstveni aparat. Svoj globlji namen bi pa dosegla publikacija v polni meri le tedaj, ako bi bili spisani vsi prispevki poljudnoznanstveno. Snov bi morala biti podana v živahni in mikavni obliki ter pregledno, pri tem pa vendar upoštevati vse ugotovitve znanosti. Le na ta način morejo postati pridobitve znanosti last širokih plasti naroda. Na podlagi izdelanega načrta bi moral urednik odkazati posameznim sotrudnikom obdelavo snovi tako, da ne bi dva pisala po nepotrebnem o istem predmetu, še manj pa trdila nasprotno. Urednik, ki mu pritiče nekakšen »pouvoir discrétionnaire«, bi moral prispevke sodelavcev oblikovno in notranje uravnovesiti. Ako razume urednik svojo nalogo v tako poglobljeni obliki, bo zrasla iz vseh prispevkov lepa in organska celota. Tudi sam ne bo v zadregi pri sestavljanju jedrnatega predgovora, kjer se bo izogibal malo pomembnih izrazov, »da vsebuje zbornik mnogo dosedaj še neobjavljenega gradiva in dosti zanimivih ugotovitev in zaključkov«.

Omenjenih splošno veljavnih načel se niso držali pri urejanju »K. zbornika«. Zato se more bralec le s težavo dokopati do nekih splošnih dognanj, ki naj bi ga obogatile. Edino izjemo tvori odlična študija dr. J. Rusa o »jedru kočevskega vprašanja« (str. 131—173). Avtor je pokazal, kako se mora pisati poljudnoznanstveno. Porabil je izsledke zemljepisne, zgodovinske in narodopisne vede ter prikazal plastično aktualne probleme. Nasprotno pa ne bi smela zavzemati Fr. Maroltova monografija o slovenskih prvinah v kočevski ljudski

pesmi kar 143 strani, t. j. 40% vsega prostora. Ta študija ima zase francoski résumé, medtem ko celotna knjiga nima niti registra niti résuméja. Maroltov spis je izrazito znanstven in metodsko posrečen. Sodi pa med publikacije Glasbene Matice; sem pa bi spadala le kratka sinteza o slovenskem izvoru kočevske ljudske pesmi. Ostali majhni prispevki (S. Šantla o kočevski noši, ki jo primerja s sosednjo poljansko [str. 335—347], J. Lokarja o meji proti Beli Krajini [349—352], J. Kumra o preteklosti kočevske gimnazije [353—355] in O. F.-a o kočevskih ljudskih šolah [357—361]) so paberki, ki bi jih moral po mojem mnenju uporabiti pisec glavnih zemljepisnih in zgodovinskih študij. Iv. Simonič se je potrudil, da zbere čim več zemljepisnih in zgodovinskih dejstev o Kočevski, vendar jih z malimi izjemami ni znal poživiti. V geografskem pregledu kočevskega jezikovno mešanega ozemlja (str. 7—43), ki bi mu zelo koristila shematična karta morfoloških prilik, je razčlenil Simonič pripovedovanje s podnaslovi. Sintezi kočevske zgodovine pa ni bil docela kos. Moral bi se omejiti na nekaj bistvenih problemov, n. pr. selitvene tokove, socialni in gospodarski razvoj kočevskega kmeta in razvoj Kočevja kot mestne naselbine.

Dr. Jos. Žontar.

Antike Inschriften aus Jugoslavien, Heft I, Noricum und Pannonia Superior. Bearbeitet von Viktor Hoffiller und Balduin Saria. Internationaler Verband der Akademien, Zagreb MDCCCXXXVIII. Str. 279.

Pred nami leži delo domače znanosti, a njen okvir je svetoven, kakor je svetovna zajeta vsebina. Pisani spomeniki rimske omike, od Lisbone do Bagdada, od Sudana do Škotske so doživeli v 19. stol. njim enakovredno znanstveno obdelavo v velikanski izdaji nemških akademij. Corpus Inscriptionum Latinarum (= CIL), ki ga je pričel Th. Mommsen, je razdelil objavo napisov po provincah. Tako so obdonavske province hkrati z Vzhodom sploh prišle v III. zvezek, ki je začel izhajati l. 1873., a dobil zadnji dodatek l. 1902. Svetovna vojna je privedla na Balkanu poleg velikih političnih novin tudi duhovno neko prevažno spremembo ali pa jo je vsaj sprožila — Balkan je postal evropski v polnem pomenu besede. S tem je tudi znanstveno delo dobilo nove pobude; zlasti organizacija in metode so se uredile. Predvsem je koristila taka sprememba delu na ozemlju samem, ki je postalo tako rekoč prvič v zgodovini pristopno učenjaku in ne učenemu potniku. Od l. 1902. so nove najdbe iz dneva v dan presezale snov, zbrano v CIL III. Potreba dopolnila je bila pereča. Zdaj to dopolnilo imamo. Poleg čisto novih napisov pa je izdaja marsikje popravila čitanje napisov v CIL in — kar je posebno važno — pridala vsakemu napisu fotografijo.

Zbirka obsega 608 napisov, od tega za Noricum 120. Težkoča je, da se današnje državne meje ne skladajo z mejami rimskih provinc. CIL, ki ga je izdajala ena centrala, te težave ni imel. Ko bodo izšla tudi dopolnila drugih držav, se bo čutila potreba skupnega kazala. — Del Norika, ki spada v našo državo, s središčem v Celju je dobil torej mesto v izdaji. Pannonia Superior je tudi samo deloma zajeta, ker sega do Donave. O mejah in razvoju provinc je podal krasni poročili B. Saria, str. 1—3 in 52—55. Ves napredek znanosti v petdesetih letih vidimo, če ju primerjamo z uvodi Th. Mommsena v CIL III. Posebno važno se nam zdi vključenje rimskega provincialnega življenja v

celotni okvir stare zgodovine. Iz uvodov, ki seveda hočejo biti samo kratki pregledi, začutimo povezanost ilirske dobe z rimsko in prehod v srednji vek. Danes se je namreč misel »sijajne osamljenosti« obeh klasičnih omik, grške in rimske, ali kvečjemu izključne zveze med tema dvema umaknila razumevanju živega zgodovinskega poteka, ki sicer menja državam meje in ozemljem oblast in vso zunanjo podobo, a brez vsakega dvoma ohrani v krvi in duhu tvorne sile vseh plasti prebivalcev. Samo tako moremo razumeti osrednjo idejo evropskega humanizma, da je namreč grška omika, ta klasična omika človeštva, kot jo je prevzel Rim in jo ponesel s svojimi legijami na vse strani sveta, tudi naša polnopravna lastnina. Šele v ideji grško-rimske humanitete smo Evropejci ena družina. Rimski imperij nima drugega pravnega naslednika kot vseevropskega Duha.

V napisih vidimo vse pestro življenje Slovenije pred Slovani (od 608 napisov v teh zvezku jih je iz savske banovine samo 139. Slovenijo je vso obdelal B. Saria). Res, kamenje govori! Živahno in disciplinirano uradniško življenje z vsemi ponižnimi pisarji, varnostnimi stražami in davkarji se nam razkriva. Vidimo legionarje, ponosne mladeniče pod zastavo, in še več srečnih veteranov-upokoјencev, ki so se tod naselili. Majhen napis, drobec kamna nam pokaže sledi in pota legij — velike dogodke, ki so spreminjali obličje sveta, ki so jih rimski poročevalci in pisatelji sicer od blizu gledali, a s svojimi mnenji razlagali, tu neposredno dojemamo. Radi se prepustimo domišljiji ob oltarjih bogov, ki nosijo latinska imena in so jih častili ljudje iz Italije, a še rajši in z večjim zanimanjem ob skromnih posvetilih domačim ilirskim bogovom, ki so doživeli latinsko preobleko, zarotilih, vklesanih z neokretno roko, in v jeziku daleč od stila rimskih pisarn. Še posebej nas pritegnejo napisi bogu Mithri, tedanjemu velikemu tekmecu mlade krščanske vere. Nagrobne kamne beremo — pogosto barbarska ilirska imena, a sin je postavil latinski spomenik in nosi rimsko ime. Nagrobniki so v svojem stilu zelo različni od našega sedanjega pokopališkega stila, a tako ganljivi v svoji neizprosni stvarnosti poročil; ta in ta — »Publius Aelius Iunius je postavil kamen še za življenja zase in za Nemeto, hčer Nigellionovo, svojo soprogo, in za sina Vibija, starega 17 let« (št. 4, Šentjanž pri Dravogradu). Tu se ustavimo pri slikah. Relievi umrlih, dostojanstvene podobe zro v nas. Bliže naši podeželski navadi, ko postavljamo na spomenik fotografijo umrlega, je ta način kot grške stele, ki kažejo dragega mrtveca še v dejanju, kot je živel med družino in svetom —

»Erstaunte euch nicht auf attischen Stelen die Vorsicht menschlicher Geste? war nicht Liebe und Abschied so leicht auf die Schultern gelegt, als wär es aus anderm Stoffe gemacht als bei uns? Gedenkt euch der Hände, wie sie drucklos beruhen...« (Rilke, Duineser Elegien II).

Rimski abstraktni duh je pri mrtvecu gledal vzvišeno stran njegovega posmrtnega bivanja, grški plastični duh pa se je oklepal tegobne minljivosti pozemeljske lepote. — Šele v fotografijah, ki že same predstavljajo ogromno delo, nam zaživi lepota stran spomenikov. Tu vidimo kulturo črk in ploskve, fineso razmerij, nepopisno skladnost okrasa, vso »klasičnost« oblike, ki jo je antika ustvarila. Lahko si mislimo, kako so ti spomeniki učinkovali v naravi,

s svojimi plemenitimi oblikami vsi preliti vanjo in vendar v sebi popolnoma estetsko zaključeni. — Končno se zvrste pred nami tudi prvi krščanski napisi, med njimi znamenit nagrobnik episkopa Gaudentija iz Celja in dva krasna bronasta svečnika s Kristusovim monogramom iz Ptuja.

Strokovnjaku bo knjiga, posebno še, ko bo zajeto vse jugoslovansko ozemlje in bodo dodani zemljevidi in obširna kazala, nepogrešljiva. A tudi kulturni in umetnostni zgodovinar ne bo mogel mimo nje. Za laike pa je potreben še korak dalje: ni še napisana zgodovina rimske in sploh stare dobe za obdonavsko, torej predvsem jugoslovansko ozemlje. Mommsenov pregled v *Römische Geschichte* V, Kap. VI., je prekratek, zaradi velikega napredka raziskav mnogokje netočen in tudi stilno morda prav zaradi nepopolnosti gradiva ne dosega ostalih poglavij njegove čudovite knjige. Nujno potrebna nam je taka Zgodovina antične dobe pri nas, ko se obeta splošna zgodovina starega veka pri Mohorjevi družbi in izdaja Jugoslovanska knjigarna Kosovo Zgodovino Slovencev. Zavedamo se seveda vse težave takega dela — raziskave so v neprestanem razvoju, ozemlje je težko zmojljivo za enega učenjaka, ki bi moral biti pri tem še dober pisatelj. A taka knjiga bi pokazala zaklade, ki bodo zbrani v tej novi zbirki napisov v vsej luči živega življenja — pokazala še posebej velike ure starega veka na naših tleh: Krapino, predzgodovinska gibanja predhodnikov Grkov po dolinah Morave in Vardarja in Italikov čez Kras, Ilire, Kelte, prihod Rimljanov, trenja med grškim Vzhodom in rimskim Zahodom, rimsko cesarstvo z viški in krizami prav na ilirskih tleh, rimsko provincialno kulturo, krščanstvo, germanske pohode, razpad imperija, Carigrad, prihod Slovanov. Ko bo izdaja naših napisov, kjer bodo obseženi tudi vsi grški napisi ozemlja — v pričujočem, najbolj »zapadnem« zvezku sta samo dva in še ta iz savske banovine — bodo vse te misli postale bolj plastične in potreba take knjige še bolj živa.

Pred nami leži torej delo domače znanosti, a njen okvir je svetoven, kakor je svetovna zajeta vsebina. Z veseljem čestitamo uglednima učenjakoma in vidimo v njunem vélikem delu tudi uspeh celotnega znanstvenega prizadevanja naroda — podeželskih ljubiteljev starožitnosti, muzejev in Univerze.

Jože Kastelic.

Kartuzijani in kartuzija Pleterje. Izdal kartuzijanski samostan Pleterje 1939. Strani 143. 106 slik.

Na obisku v pleterski kartuziji sem v razgovoru o meniškem namenu in bistvu kontemplativnega življenja dobil od preprostega slovaškega brata tale odgovor: »Zakaj smo prav za prav tu, vprašate. Zato, da služimo Bogu in svetu.« »Svetu?« sem vprašal, najbrž v dvomu, kajti takoj je poudaril: »Prepričan sem, da mi s svojimi žrtvami in molitvami pomagamo reševati vas vse tam zunaj.«

To sem se spomnil, ko sem prečital knjigo, ki so jo o sebi napisali in izdali kartuzijani v Pleterjah.

Ta knjiga bo marsikomu odkrila svet, ki mu je docela neznan, ves odmaknjen vrenju in nemiru časa; življenje puščavnikov v pravem pomenu besede, ki hodijo svojo zemsko pot v osamljenosti molitve in žrtve, »da služijo

svetu«. Tudi ta namen ima knjiga, da nam pojasni to navidezno nasprotje: »ubežati svetu, da mu služiš«.

Prvi del je posvečen opisu kartuzijanskega reda in njegovemu zgodovinskemu razvoju. To je najstrožji red v katoliški cerkvi, zato tudi najmanj razširjen. Njegova posebnost je, da se v dolгих stoletjih obstoja ni nikdar preosnoval. Veliki asket in svetnik Bruno mu je dal osnove, ki v svojem bistvu niso čutile potrebe, da se prilagode zahtevam prostornih in časovnih nujnosti. Nato sledi točen opis življenja, ki ga podnevi in pretežen del noči preživi kartuzijanski menih. Spoznamo naivno modrost o raznih mrtvaških krstah in drugih takih atributih, ki jih domišljija rada pridaja tem skrivnostnim menihom. Življenje, ki ga žive, je res strogo in posebnost zase, toda na svoj način lepo in modro urejeno glede na namen, da se v tišini odpovedi in minimalnosti človeško-zemeljskih potreb doseže zedinjenje z Bogom. Če je to poseben svet izvoljenih, nič zato: »Božji glas povabi na posebna pota kogar hoče.«

Drugi del knjige pa je opis in zgodovina pleterskega samostana. Mnogo zanimivosti zvemo o tej častitljivi stavbi, ki je doživela burne čase naše zgodovine in ki danes zopet služi namenu svojih ustanoviteljev. Leži v najlepšem kotu naše Dolenjske, v zatišju pravljicnih Gorjancev kot prava meniška republika, ki druží v sebi ljudi vsakovrstnih značajev in poklicev, zbranih od vseh narodnosti in strani sveta v eno »civitas Dei«. Slovencev je najmanj.

Knjiga je tiskana na najfinejšem papirju, z res lepimi in izbranimi slikami v bakrotisku in je tudi v tem oziru bogat prispevek k estetiki naših knjižnih izdaj. Moti le naslovna stran na ovitku, ki preveč spominja na privid iz detektivske zgodbe. S. Š.

Bolgarska monografija o Ivanu Meštroviću. — Pred kratkim je izšla v Bolgariji obširna in monumentalna monografija o največjem jugoslovanskem kiparju Ivanu Meštroviću z naslovom: *Ivan Meštrović i negovoto izkustvo*, ki jo je izdalo Blgaro-jugoslavjanskoto društvo v Plovdivu, uredil in študijo o življenju in delu Ivana Meštrovića pa je napisal prijatelj našega naroda ter dober poznavalec naše književnosti in umetnosti Vičo Ivanov.

Vičo Ivanov je ravnatelj plovdivske narodne biblioteke in muzeja, priznan pa je tudi kot pisatelj ter uvaževan umetnostni in literarni kritik in esejist. V glavnem je njegovo književno delovanje usmerjeno umetnostno filozofsko. Napisal je med drugim obširne študije, ki so izšle v samostojnih knjigah, kakor: Rabindranat Tagore in njegova modrost, P. Javorov kot človek in pesnik, Vasil Levski, Ideje in osebnosti, Štiri imena (Botiov, Javorov, Debeljanov in Musakov), Marcel Proust in Dostojevski, Nešo Bončev, prvi bolgarski kritik, in drugo. Prevedel je tudi prof. Friderika Deliča filozofsko delo: *Babilon in biblija*. — Tudi v leposlovju je neumorno delaven in je obogatil bolgarsko književnost z lepimi deli, ki ga kažejo kot resnega, zrelega in mnogo obetajočega pisatelja. Poleg številnih člankov, črtic, novel in povesti, ki so raztresene po posameznih revijah, je izdal več samostojnih knjig, med katerimi omenjam zbornik novel z naslovom: *Upor* (Bunt), dalje zbirko novel

Dva svetova, povest Smrt Umara, zbirko socialnih črtic: Kako nekateri žive in Dve povesti. V povestih in novelah prevladuje socialna tendenca ter so mu najbolj priljubljeni socialni motivi iz življenja bednih in zapuščenih. Po svojem leposlovnem delovanju zavzema v sodobni bolgarski književnosti eno prvih in vodilnih mest kot socialni pisatelj. Pa tudi v basnih se je poizkusil in dosegel lepe uspehe (Konj in otrok in dr.).

Iz zgodovine umetnosti in kot umetnostni zgodovinar in kritik je izdal dve daljši razpravi: Sodobni bolgarski umetniki, ter: Puškin in njegova grafika, ki sta izšli v »Godišniku plovdivske narodne biblioteke in muzeja«, prva 1931-34, druga 1935-36.

Zadnje njegovo delo pa je zgoraj omenjena knjiga o Ivanu Meštroviću. Na prvih dvajsetih straneh podaja pisatelj obširno in izčrpno študijo o življenju in delu Ivana Meštrovića. K posameznim slikam podaja v uvodu tudi izčrpen in točen opis istih, kar napravi Meštrovićevo umetnost še bolj umljivo in dostopno, da se tem laže poglobimo v stvariteljskega duha našega največjega jugoslovanskega umetnika. — Tekst pojasnjuje 41 slik, za katere so bili izdelani klišeji v fotocinkografski delavnici tiskarne »Otec Paisij« v Sofiji. Naslovna stran je posrečeno delo umetnika Njagula Stančeva. Knjiga ima 104 strani velikega formata (29 × 20) in je bila tiskana v 550 izvodih v tiskarni Hrista Danova v Plovdivu. Slike so jasne, čiste in na umetniškem papirju. Knjiga je v vsakem pogledu, tako tiskarsko in po opreми kakor tudi po vsebini, ureditvi in izbiri gradiva na višku ter dela čast bolgarskemu knjižnemu trgu.

Hvaležni smo avtorju Viču Ivanovu in agilnemu bolgarsko-jugoslovanskemu društvu v Plovdivu, ki se niso ustrašili truda in žrtev, da tako pripomorejo k spoznavanju in širjenju umetnosti našega velikana. Zopet eno — in sicer veliko delo — ki bo mnogo pripomoglo h končnemu cilju — zbližanju vseh južnih Slovanov.

A. Bolhar.

Umetnost

Mozaik Kristusa Kralja na pročelju šempetrske cerkve v Ljubljani.

To je prvo monumentalno delo te plemenite umetniške vrste, spočeto iz našega umetnostnega čuta, izvršeno z našo umetniško roko. Saj smo doslej na naših tleh že tudi mogli gledati kak mozaik. Toda to je bil tuj uvoz, povprečen izdelek tujih obrtniških delavnic, tako da je bil brez pomena, ker brez umetniške usedline, že za njegov izvor, še bolj brez pomena za naš umetnostni razvoj in našo umetnostno vzgojo.¹

Novi mozaik je naredila ga. Helena Vurnikova. Ni njeno delo samo risba in slika kot načrt, ampak tudi risba z vsemi podrobnostmi. Saj je bilo za mozaik treba vso sliko v naravni velikosti (nad 3 m v višino, 1½ m v širino) točno po meri mozaičnih kamenčkov razdeliti v ozke pasove, razdrobiti v drobne ploskve, tako da ima vsak kamenček, iz katerih je mozaik

¹ Primeri mozaike nad vhodom v šempetrsko cerkev, na pročelju viške cerkve, nad marijaniškimi vrati. — V novejšem času figuralne mozaike izdelujejo tudi domača podjetja, pa le iz umetnega marmorja.

sestavljen, lego in obliko določeno že v risbi. Nad vse važno za učinek mozaične podobe je to, da gredo črte tako razdeljene in razdrobljene risbe za oblikami telesa, udov. Te črte se vijejo skrbno za živo plastiko anatomije, za živim gubanjem obleke, za lego niti v tkanini, za oblikami odseka zemeljske krogle, preko katere Kristusova postava gre v svojem veličastnem, kraljevskem hodu. Le tako je po svoji naravi čisto ploskovita, enobarvna površina Jezusove halje mogla dobiti to nepričakovano plastiko, da daleko prej, preden oko na strani doseže komaj naznačene podolgaste zelenkaste senčne lise, čuti, kako se Kristusova tunika proti sredi po telesu boči, proti obema stranema se pa umika v ozadje. Isti mogočni plastični učinek, ki je še bolj silovit, je z istim risarskim, v mozaik prenesenim pripomočkom dosežen v bogatem plašču, od vetra napihnjenem, v viharju — v tej višini — vihrajočem, s spodnjima vogloma se Kristusove postave ovijajočem.

Na poseben — kar po pravici povejmo — drzen način je izredno živa pa hkrati mehka plastika dosežena pri spodnjem delu Jezusove halje: z zlato podlago, z zlatim odsevom notranje strani tega oblačila. S tem je hkrati tudi v obe nogi zaplalo, čeprav v tej že po naravi dela trpki obliki, vendarle toplo, mehko življenje. Mikavne so pri tem — toliko da ne rečem — skoraj brezpomembne podrobnosti, n. pr. nohti, to se pravi bele lise; toda kako taka bela lisa iz brezoblične ploskve človeku brž pričara trirazsežne telesne oblike! Prav tako je izredna plastika glave po eni strani dosežena s kamenčki, z vidno ljubeznijo položenimi po risbi, ki gre za anatomske oblike obraza, po drugi pa z nekaj lisami temnejših kamenčkov. — Poglej roke, poglej lase, poglej ozadje, ki žari v krvavordeči zarji in se sredi od Kristusove postave oddaljuje, proti robovoma rahlo temni in približuje: skrivnost te mogočne, pa kar mehke plastike, je vendarle risba. Niti en kamenček niti v ozadju ali tleh, niti v podlogi, še manj v draperiji sami ne leži tjavendan, ampak ima prav v tej legi in tej obliki svojo tvorno nalogo.

Zunanja vsebina mozaika je takale: Kristus z visoko dvignjenimi rokami, prav kakor noge okrašenimi s krvavordečimi, temneje obrobljenimi ranami, stopa preko zemlje, ki jo označa zlat odsek zemeljske krogle, poudarjen s temnomodro risbo.

Jezusovo do gležnjev segajoče oblačilo (tunika) je rumeno, rahlo zelenkasto nadahnjeno, s temneje zelenimi senčnimi lisami. Po prsih mu skoraj do dna pada zlat, rdečkastorumeno obrobljen škapulir. Z ramen se spušča temnomoder, bogat, s široko zlato paso zarobljen plašč; napihuje ga krepek veter, da se široko boči krog Jezusove postave. Od zunanje strani plašča sta vidna samo dva trikotna vogla, ki se v vetru vihata proti Jezusovi halji. Okrašena sta samo ob robu z ozkimi zlatimi pasami. Notranja stran plašča je pa silno bogata. Dno je temnomodro, rdeče križasto, križišča se razžare v mogočne zvezde, iz njih pa kakor v ostrem pišu plapolajo zlati plameni, obrnjeni proti Jezusovemu osrčju.

Glava je izrazito asketska, kakor jo naša umetnost komaj še ima — če izvyzamemo silovite gotske like Križanega.

Pod visokim, deloma s košatimi temnimi lasmi zakritim čelom te izpod težkih obrvi gledajo predirne oči. Pod plemenitim nosom pa vabijo ostro

rezana, pa vendar tako mila usta. Brada je samo rahlo nakazana. Globoko udrta lica s temnimi sencami govore o skrajnem trpljenju, o neznosnih prestanih mukah. Toda na tem trpečem liku moremo še vedno slutiti besedo prerokovo: *Speciosus forma prae filiis hominum* — najlepši med človeškimi otroki (Ps 44, 3).

Glavi z gostimi temnimi lasmi daje ozadje bel svit, mogočen svetel obstret, da glava še bolj poudarjeno stopa iz ozadja. Izza obstreta se v barvi strjene krvi v brezbrežne dalje širijo ramena temnordečega križa. Njih sredino pa krasi zlat križev svit, znamenje božanstva.

Tako je ta mozaik, kakor mozaiki vseh velikih dob, dasi v risbi narave ne uničuje, vendar daleč, daleč od tega, da bi hotel biti neposredna podoba narave, ampak so mu vse čutno zaznavne zunanje naravne oblike samo sredstvo za izraz notranjega, nadnaravnega: vse je samo skrajno poduhovljen izraz.

Za naš čas, ko je vse tako bežno, ko tudi umetnost tolikrat živi samo od trenutnih vtisov brez sleherne poglobitve, je tako delo prav posebno pomembno. Saj kaže, da tudi naša doba zmore poglobitve, da se more tudi v umetnosti povzpeti do nepričakovane resnobe.

Mozaik, ki ima svoje korenine na vzhodu in ga je do visoke popolnosti (»Aleksandrov boj« iz Pompejev, vodnjak z golobi na rimskem Kapitolu itd.) dognal stari vek, je svojo naravno rast in dopolnitev čakal v krščanstvu. Če se je prvotni mozaik — poganski, helenistični in krščanski — navzlic nujno tršim oblikam veselil narave, zraka, je v poznem krščanskem starem veku prešel v popolno ploskovitost; narava in zrak in svetloba so utonili v simboliki shematiziranih človeških postav in v zlatem neskončnem ozadju. — Renesanski mozaik je slave iskal v tem, da bi dosegel ali kar prekosil mehko in prelivanje oljnatih barv. In res so s silno spretnostjo dosegli vse odtenke, toliko da se ne poznajo poteze s čopičem.²

Če so pa tako pridobili (?) varljivo predstavo (iluzijo) oljnate slike, so zgubili vso tako mikavno naravno trpkost, monumentalno trdotno, kar veličastno resnobo. Vsa tehnična spretnost, ves veliki trud te prvobitne sile nista mogla nadomestiti. Novejši čas vsaj v svojih boljših, resnejših umetniških duhovih, ki ne delajo za bežen trenutek, ampak za veke, zopet zajema iz globin, *ex natura rei*, iz fundametov, je naravi mozaika pravičen, ji ostaja zvest. Razloček med starim in našim mozaikom je morda samo v bolj prevejanem izrabljanju risarskih spretnosti in v snovi.

Če bi si lepoto in moč pričujočega mozaika hoteli vsaj za silo jasno predstavljati, bi bilo treba veliko podrobnih slik; predvsem glave, nog, rok — seveda v barvah. Potem bi šele mogli vsaj nekoliko čutiti veličastno mogočnost Kristusove postave, ki ni omledna, mehkužna, voskasta podoba, ampak Kralj, ki mu je zemlja odgovorna za vse notranje in zunanje življenje. Sodnik je, ki mu ni treba zasliševanja, preiskovanja, prič. Pogled njegovih vsevidnih, očitajočih oči »preiskuje srca in obisti« (Sk. z. 2, 23), sega v dušo, vidi globine...

² Prim. mozaične oltarne podobe v cerkvi sv. Petra v Rimu — narejene po slikah in oljnatih kartonih najslavnejših slikarjev; med njimi je tudi Rafael s svojim »Spremenjenjem«.

V tem veličastvu je pa hkrati čudovita milina, ljubezen, sočutje: roke prebodene kaže, rane krase noge, ko stopajo po zadolženih tleh. Predirne oči imajo obenem vabeč pogled: kdaj se vdaš moji ljubezni, da zavladam nad tvojo revščino. Usta so polna miline, kakor da vsa dobra komaj čakajo, da nad nami izpregovore besedo odpuščanja. Človek se čudi, kako je istemu obrazu s tako skromnimi, kar omejenimi sredstvi moči dati tako raznolik globok izraz.

Fr. Kimovec.

Jubilejna razstava Franceta Kralja v Jakopičevem paviljonu.

Ko je France Kralj po vojni nastopil v naši umetnosti, je njegovo umetnostno oblikovanje vzbudilo živahen odmev in odpor v naši javnosti. Komaj je rodoljub priznal impresionistične »kozolčarje« in se je še vodila živahna debata o »zmazkih«, ki jih moramo »gledati od daleč«, da se človek dokoplje sploh do kakega estetskega užitka, je na obzorju stala že mlada generacija pod vodstvom Franceta Kralja z mnogo hujšimi »novotarijami« v očeh naše umetnost ljubeče javnosti. »Zvite in skažene« postave, »neznanje anatomije« in drugo so bili še najmanjši očitki, ki so takrat padali na račun Kraljeve umetnosti. Toda umetnost hodi svoja pota in je potrebna že drugačna pest, da jo preokrene v drugo smer — seveda v takem primeru vedno le v škodo nje same. Ekspresionistični umetniški rod je rasel z veliko vero vase in svojo umetnost, ne oziraje se na godrnjave konservativce v umetniških rečeh. Osrednja postava v tistem gibanju pa je bil France Kralj.

Pričujoča razstava nam ne pokaže retrospekcije njegovih del, kar je ob taki priliki navada in česar bi bili vsi ljubitelji umetnosti gotovo veseli. Še vedno je v Kraljevem umetnostnem značaju močna tista avantgardistična sila, tako značilna za generacijo »izrazne« umetnosti, ki ni hotela pogledati nazaj v pasatizem, marveč je le iz sebe ustvarjajoč verovala, da gradi nov svet. Prav danes pa je velika vera tega rodu že močno načeta. Pot k bregovom neresničnosti in abstraktnosti je v marsičem vodila namesto k uspehu v gluho ulico, iz katere ni bilo več nikamor izhoda. Zato je zanimivo, kako so mnogi od teh umetnikov umolknili, bodisi začasno, da smo jih v presledku let naenkrat zagledali kot snubce nature, če ne tradicije, bodisi pa tudi za vedno. Drugi pa — in v teh je bil krik svojega rodu našel resničen in globok odmev — so se v svojem gledanju na svet umetnosti neprestano organsko razvijali, tako da stoje danes na približno isti razvojni podlagi kakor mlajši rodovi. In med te spada tudi umetnostno delo našega jubilanta.

Danes je France Kralj prišel v razvoju do točke, ko je v spoznanju, da je edino tisto umetnostno ustvarjanje etično upravičeno, ki izvira iz narodnega občutja. V tem polju umetnostnih oblik in čustvovanja je našel močne, od pradavnih časov vsajene klice realizma. Le pogledjmo odlično plastiko »S polja«. Vzrastla je povsem iz našega polja, naše zemlje in iz človeka, ki je tesno ob njeno srce prislonil svoje umetnostno čustvovanje. Kakor je narodna plastika primitivna, ne ozirajoč se na anatomske pravilnosti in »lepoto«, tako je tudi Kraljev kip prezrl naravo in stremljeva le za tistim končnim občutjem, skritim na dnu srca kmečkega človeka. In v resnici se je Kralju ob tej plastiki posrečilo ustvariti nekaj našega, resnično narodovega.

Tu ni sledov o kakem tujem importu, marveč je le podoba kmečkega, preprostega čustvovanja. Vendar je s slogovnega stališča to delo precej realistično, in kar je značilno za umetnost današnjega Kralja, ne toliko v celotni kompoziciji, kolikor v detajlu. Odlično opazovana glava ali kak drug del telesa živali, njena groba kretnja — tod se pokaže študij naravnih posameznosti. Podobno je pojmovana tudi »Rimljanka«. Deli telesa so vplivani kar neposredno z modela, v celoti pa delo še vedno spominja na stare ekspresionistične čase. Na ta čas spominja tudi ulična skupina »Križanje«, ki jo prinašamo v reprodukciji. Grobo realistična, s prav brutalno poudarjenimi deli telesa pa je »Debeluška«; tod je zašel realizem kmečkega človeka v skrajnost in spominja kip na podobe prazgodovinskih »Vener«. Kakor je na tem primeru realizem zmagovalec, tako pa plastika »Hrepenenje« po zamisli kakor po skonstruirani (seveda miselno) skupini spominja na stari ekspresionizem, da, celo še dalje, na dela secesije! Imenitna, kar brez izjeme je Kraljeva mala plastika tako s tehničnega, kakor tudi z estetskega vidika. Zdi se, da je upodabljanje otroka Kralju zelo pri srcu, kar je spričo preproste oblike otroškega telesa razumljivo.

Če ob kiparskem delu razstave strnemo naše gledanje na Kraljevo umetnost, potem bi dejali, da je Kralj danes na razpotju: zaznavni so še stari ekspresionistični spomini, katerim pa odločno daje slovo in se bliža resničnemu svetu narave. Kolebanje od realizma k starim izraznim oblikam.

Slikarski del razstave je stilistično podoben kiparskemu, le da je tu večja razlika med velikimi platni, ki so v kompoziciji, pojmovanju prostora, obdelavi teles in barvi še močno pod ekspresionističnim vplivom, medtem ko mala platna izpovedujejo nove umetnostne ideale. »Podoba slikarjeve žene« je prav značilen primer za veliko sliko. Vidna je dvodelnost v pojmovanju predmeta, glava je obdelana »slikarsko«, telo, posebno pa še ozadje, pa je reševano še vedno v starem smislu. Neugodni barvni ton ozadja sliko potisne nekam v secesijske čase. Po obdelavi glav močno spominja na ekspresionistično dobo tudi »Judežev poljub«, po načinu figuralne kompozicije in deloma tudi koloritu pa »Umetnikova otroka«. Ostale slike, ki so nastale po spominih potovanja v Italijo, kjer je bil umetnik prisiljen neposredneje se nasloniti na naravne vzorce, pa so pojmovane mnogo bolj v realističnem smislu. Stopnišče, steber, vodnjak, golobi na Markovem trgu, vse pa zaradi malih formatov slik mišljeno kot detajl — je nadomestilo težke, miselne in resničnemu svetu odmaknjene kompozicije. Mala okenca v resnični svet nam umetnik odpre na razstavi, vse pa izzveni kot nekaka predpriprava za večje kompozicije iz narave. Še so sicer vidni sledovi starega sloga, tako v enotnem zamolklem rdečkastem tonu, ki je prepregel podobe, vendar je to za slogovno doslednost razvoja opravičljivo. Poleg olj razstavlja France Kralj tudi risbe, med njimi skupino laviranih, ki so prav dobre stvari.

Čemur pa se obiskovalec razstave težko privadi, kar tudi za poznavanje in dožemanje Kraljeve umetnosti ni neobhodno potrebno, to so enojni, dvojni in na najrazličnejše načine spačeni okviri. Prepričan sem, da odnos med gledalcem in umetninami prej ovirajo, kakor pa da bi ga pospeševali.

S. Mikuž.

Zapiski

Dokument beneškega slovenstva.

Sedmakova knjiga »Kaplan Martin Čedermac« je ostro porinila v ospredje našega kulturnega in političnega gibanja problem Beneške Slovenije. Pozornost, ki jo je zbudila — kot luč, ki zagori v temni noči vrh gore — je zajela najvišje plasti tu in onstran meje, razgibala je mrtvo vodo manjšinskega vprašanja. Toda, da ne bo gorela samotno in morda čez nedavno celo ugasnila, bi bilo potrebno še marsikatero znanstveno delo o beneških Slovencih in o njihovi zemlji na skrajnem zapadu. Beneški Slovenci so nam bili še do pred kratkim tujci med brati. Z nezanimanjem za njihovo usodo, s celotno odrezanostjo od njihovega življenja smo dolga leta težko grešili. Stokrat in stokrat smo jih bolj kot tujci izdali mi sami. Zaman iščem v Glonarjevem »Poučnem slovarju« imena beneških vasi, v Dolenčevi »Pravni zgodovini za slovensko ozemlje« je ves njihov, med Slovenci najbolj samorasli in trdno urejeni pravni red docela

izpuščen. V znanstveni slovenski književnosti so beneški Slovenci legenda.

Te in podobne misli so me žgale, ko sem pri starinarju izsledil staro, orumenelo italijansko knjigo, ki jo je leta 1884. izdal v Čedadu beneški Slovenec Carlo Podrecca — po mišljenju Italijan. Knjiga nosi značilen naslov »La Slavia Italiana«. V njej je Podrecca (Podreka) iz čudovite ljubezni do svojega malega naroda ob Nadiži zbral vse, kar je mogel o beneških Slovencih izslediti v knjigah, arhivih in ustnem izročilu. Zdi se, ko da bi se mu mudilo prenesti na papir vso ostalino v težki slutnji, da bo v kratkem marsikaj odplavilo tuje morje. Za konec pa je dodal — čeprav je bil takrat že čisto italijansko orientiran — sledeče značilne, grenke opazke:

»Poizkusi, da se izkorenini (slovenski) jezik. — Že v ljudskih šolah, namesto da bi prehajali iz znanega na neznano, to je: da bi se učil v rodnem jeziku državni jezik (italijanščina), hočejo, da bi

učiteljice govorile kar italijanski. V Šen Petru je bilo ustanovljeno žensko učiteljsišče. Iz njega naj bi prihajale učiteljice, ki bi dobile mesta po vsej Benečiji. Dobra stvar! Samo dovolil bi si opozoriti, da je zaradi pozabljenja na tisti žegnani prehod iz znanega na neznano prišlo do lepega odkritja, da slovenske gojenke, ki jih je kakih dve ali tri — ne razumejo toskanskih učiteljic in da so zato bolj priljubljene Furlanke, ki jih je prav zaradi tega kakšnih dvajset. S tem je bil zelo dobro izpolnjen namen zavoda! Na čedadski sodniji, v katero se Slovenec največkrat zateče, ne najde nameščenega tolmača in če ga rabi, mora plačati iz svojega. A v preteklosti — ne bojim se, da bi me kdo postavil na laž — so mu tudi grozili z ječo, če se ni znal izražati v italijanščini! Pred kratkim je državni komisar smatral za svojo dolžnost, ustvariti 'casus belli' in zaprositi ministrstvo za posebna navodila, ker so se v okrožju rabili slovenski katekizmi.

Pod vse to dostavlja Podrecca, da bi bilo potrebno izdati končno-veljavno uredbo, da bi se podobni dogodki ne ponavljali, kajti zaradi teh se Slovenec lahko boji, da se bo na njem ponovila kazen, ki jo je Mojzes zagrozil judovskemu ljudstvu, »adducet Dominus super te gentem... cujus linguam intelligere non possis«.

Te težke preroške besede, ki jih je italijansko orientirani Podrecca zapisal iz ljubezni do svojega rodu ob Nadiži že leta 1884., so se čudovito uresničile do črke. V ljudski šoli se še danes, leta 1939., beneški Slovenček muči s toskanščino tuje učiteljice, slovenski jezik joče na pragu sodnije, slovenski katekizem je preganjan — v svoji največji grenkobi so se uresničile Mojzesove besede.

Tine Mohàj.

Stendhal v Trstu.

Ko je po končani julijski revoluciji l. 1830. pisatelju Stendhalu (s pravim imenom Henri Beyle, 1783 do 1842) bila uslišana ponovna proš-

nja za državno namestitev, je bilo njegovo prvo službeno mestu v Trstu, kjer je prevzel posle generalnega konzula francoske kraljevske vlade. Ker pa je bil zaradi svojih političnih nazorov, ker so ga sumili tajnega delovanja v zvezi z italijanskim revolucionarnim pokretom karbonarjev (kar pa še ni dokazano), avstrijskim oblastem pod Metternichovo absolutistično vlado trn v peti, ga je francoska vlada na zahtevo avstrijske v kratkem času (že januarja l. 1831.) razrešila službe v Trstu in premestila v papeško državo, kjer je zastopal Francijo v istem svojstvu generalnega konzula v Civita Vecchia. Njegovo bivanje v Trstu obsega le razdobje slabih dveh mesecev. Njegovi pojmi o Trstu, njegovem zaledju in o njegovih prebivalcih so taki, da je zanj okolica Trsta že »voisinage de la Turquie« in Reka »tout à fait le dernier endroit de la civilisation«.

Kot že rečeno, so bile vzrok kratkotrajnemu bivanju Stendhala v Trstu intrige policijske vlade kneza Metternicha, ki je videla v tržaškem konzulu nevarnega sovražnika in vztrajno delala na to, da se ga odkriža, dokler ji ni resnično uspelo. Kot zanimiv dokument prinašamo v prevodu pismo grofa Sedlnitzkega, dunajskega policijskega prefekta, državnemu kanclerju knezu Metternichu, ki se tiče Stendhalovega imenovanja za konzula v Trstu.

Dunaj, 30. novembra 1830.

Iz poročila glavnega ravnatelja milanske policije, grofa Torresanija iz 22. in 23. t. m., naj Vaša Visokost izvoli izvedeti, da se je isti Francoz Henri Beyle, ki je bil l. 1828. iz Milana in avstrijskih dežel izgnan zaradi avtorstva mnogih revolucionarnih pamfletov, izdanih pod skritim imenom baron de Stendhal, naperjenih zlasti proti Avstriji, zadnjič zopet pojavil v Milanu in je namenjen v Trst, da tam prevzame posle generalnega konzula, ki mu jih je poverila francoska kraljevska vlada; čeprav njegov potni list ni bil vidiran od cesarsko-kraljevega avstrijskega poslaništva v Parizu, je vendarle nadaljeval svojo pot proti

Trstu z dovoljenjem guvernerja Lombardije.

Za ilustracijo tako mere sovraštva, s katerim je imenovani Francoz prežet do avstrijske vlade, kakor tudi nevarnega značaja njegovih političnih načel, ki so nespravljliva z našo politiko in z našim vladnim sistemom, si dovoljujem opozoriti Vašo Visokost na mnenje cenzure o treh njegovih delih: »Zgodovina slikarstva v Italiji«, Pariz 1817, Didot; »Rim, Neapelj in Florenca«, Pariz 1817, Delannay, ter »Sprehodi po Rimu«, Pariz 1829.

Upam, da bo Vaša Visokost izvršbo v primeru, da si jo bo francoska vlada drznila zahtevati za človeka, ki je v dvojnem oziru sumljiv, kakor je to Henri Beyle v svojstvu tržaškega konzula, kratkomalo zavrnila. Zato si Vašo Visokost usojam prositi, da mi ukaže in se izjavi, ali naj se ta Francoz, ki je bil že nekoč iz avstrijskih dežel izgnan, mirno trpi v Trstu do končne razjasnitve cele zadeve, oziroma da mi svetuje, kakšne drugačne mere bi mogel uporabiti proti njemu.

Sedlnitzki.

Kakšno je sicer bilo življenje v provincialnem obmorskem mestu za svetovnjaka, kakršen je bil Stendhal, jasno odseva iz pisem, ki jih je za časa svojega bivanja v Trstu pisal svojim prijateljem v Pariz. Neprestano toži, da ga tlači dolgočasje kot mora in da ga mori malomeščansko vzdušje Trsta. Ni stvari, ki bi mu ugajala, ne stanovanje, ne hrana, ne klima. Toži o pokvarjenem želodcu, preklinja burjo in mraz, ker mu manjka kamin in mu peč kadi. Pogreša družbo, kakršne je vajen, in trpi, ker se mora v sili zadovoljiti s kmečko. Naj navedemo iz njegove korespondence nekaj odstavkov, kjer govori o svojih nesrečah in neprilikah: Gospe Virginiji Ancelot v Parizu piše 1. januarja 1831:

»Umiram od dolgočasje in mraza. To je vse, kar vam morem sporočiti kot najnovejše na današnji dan 1. januarja 1831...«

»Tu sem na najboljši poti, da postanem barbar« itd. O tržaških

prebivalcih izraža v istem pismu naslednje mnenje: »Živim sredi kmetov, ki poznajo samo eno vero in to je vera v denar. Največje lepote me obožujejo za ceno cekina. So pač kmetje in ne olikani ljudje...«

Edine laskave besede gredo na račun tržaških okoličanov, ribičev; očitno domačinov hrvaško-dalmatinskega porekla in Slovencev.

»V Trstu čutimo, da je Turčija blizu. Sem prihajajo ljudje v širokih hlačah brez podveze pod kolenom... in v klobukih, ki merijo v premeru kar po dva čevlja, ter pokriti s čepicami, ki niso globoke več kot palec. Lepi so, okretni in lahkotni. Govoril sem s petimi ali šestimi od njih. Plačujem jim punch. To so prijazni ljudje in na pol divjaki. Njihove ladje strašno smrdijo po žaltavem olju, govori pa jim je kakor pesem...«, piše baronu Mareste.

O tržaški burji: »Dvakrat tedensko brije burja, petkrat pa imamo močan veter. Močan veter imenujem tisti, kadar se moraš neprestano držati za klobuk, da ti ga ne odnese, in burjo, kadar si v strahu, da si polomiš ude. Zadnjič bi me med kratkim sprehodom skoraj odneslo. Preteklo leto se je nekdo, ki se je v burji nahajal na drugem koncu tega tako majhnega mesta, zatekel spat v prenočišče, ker si ni upal domov. L. 1830. si je 20 ljudi polomilo roke ali noge...«

O svojem službovanju piše naslednje:

»Dosti se bavim s svojim poslom; lep je, pošten in sam na sebi prijeten. Vodim korespondenco o žitni trgovini. Ne mislite, da je okolica Pariza glede žita najrodovitnejša pokrajina. Prav gotovo je to Banat. Približal sem se temu Banatu, da bi spoznal kraje, in sem potoval na Reko, ki je prav zadnja postojanka civilizacije...«

Taki so bili pogledi velikega francoskega pisatelja, ki si jih je pridobil v kratki dobi svojega bivanja v Trstu, v kraju, ki je tudi z našo preteklostjo v najtesnejši zvezi.

B. S.

Lešehradeum v Pragi.

Prostor med dvema parkoma pod Santoško na Smíchovu je svet sam zase. Ko cveto sadovnjaki in španski bezeg, se koplje tiha, neprometna ulica Na Doubkové v morju cvetja. Idila v hrupu in trušču velemesta. In v tej tišini vila-muzej »Lešehradeum«, že po zunanosti znamenita zaradi treh fresk leta 1928. umrlega slikarja in grafika V. H. Brunnerja. Tu živi in ustvarja pesnik, pisatelj, prevajalec, 62letni, toda večno mladi Josef Maria Emanuel Lešetický z Lešehradu (* 15. XI. 1877 v Pragi). Tu, v podstrešni sobi, je živel F. X. Šalda, tu je stanoval kritik Fr. Sekanina in prenočil celó sam Otakar Březina.

Kaj je Lešehradeum? Lešehradeum je temelj k prvemu češkemu strokovnemu, izključno literarno-kulturnemu muzeju (arhivu), torej nekaj podobnega, kot so v Franciji muzej Viktorja Huga, zbirke bratov Goncourtov, Mickiewiczov muzej, ali v Nemčiji arhiv Nietzscheja, muzeji Wildenbrucha, Goetheja, Schillerja ali arhiv Tolstója v Rusiji. Tu so arhiv, knjižnica starih tiskov, bibliofilij in literature zlasti let okoli 1890 ter sobe z literarnimi in sodobnimi znamenitostmi.

Kdaj so nastale te zbirke? Pisatelj sam pravi, da je imel veselje do zbiranja od mladih nog; zbiral je tedaj raznovrstne krpe. To veselje mu ni samó ostalo, ampak se je sčasoma poglobilo. Nekoč mi je pravil pesnik, da menda ni na svetu stvari, da je ne bi bil zbiral. Misel, ustvariti literarno-kulturni arhiv, se je porodila Lešehradu okrog leta 1910. Videl je namreč, da starinoslovci zbirajo slike, porcelan, pohištvo, knjige itd., toda na rokopise pozabljajo. Lešehrad se je že od leta 1897. (doba njegovega prvega udejstvovanja v literaturi) zanimal za te, na Češkem prezirane rokopisne dokumente. Zato je zbiral doma in v tujini vse, kar se tiče predvsem češke, toda tudi vseslovanske kulturne in zgodovinske pomembnosti. Pozneje je začel zbirati še dokumente drugih narodov.

Paralelno z rokopisi je Lešehrad zbiral knjige in slike. Toda socialne razmere so pogoltnile obe zadnji zbirki, niso pa v njem zmanjšale ljubezni do zbiranja. Zbiral je vse, glavno izkopanine, star denar, orožje, stare stroje, pergamente in v prvi vrsti rokopise. Za te »stare popisane papirje« se ni nihče brigal, prodajali so jih na tehtnico ali pa zastonj k starim knjigam. Od povsod: iz tiskarn, od prijateljev redakterjev, od pisateljev, umetnikov doma in v tujini, iz raznih avkcij so potovali rokopisi v malo stanovanje. V teku let se je nabralo gradivo in tako je počasi nastajal literarno-zgodovinski arhiv vseh narodov, ki danes obsega literarno-zgodovinske spomine vse od l. 1250. do današnjih dni.

Na vsem tem je najbolj čudásko to, da je pisatelj sam prepričan, da ni pravi zbiralec in tudi nikoli ne bo, da je vse svoje zbirke umeval le kot pesnik. Iz zbranega materiala ni hotel zgraditi mrtvega muzeja, ampak narediti iz njega nekaj novega. »Zidal sem Lešehradeum kot pesniško delo. Je to verska rapsodija, ki ima v simfoniji moje tvorbe svoj ezoterni pomen.«

Ves material je Lešehrad prenesel v svojo vilo, ki jo je postavil l. 1911. na Doubkové. Vendar mu niso dovolile razmere, deloma rodbinske, deloma svetovna vojna, da bi nameravani arhiv realiziral. Tako so ostale njegove zbirke občinstvu nepristopne vse do 10. oktobra 1926, ko je Lešehrad odprl svoj arhiv. Od tedaj pa je pristopen vsako nedeljo vsem zastonj in vsakdo ima k zbirkam pristop. Vsako nedeljo je v arhivu živahno kot v panju, prihajajo stari in najmlajši, diskutira se o vsemogočih vprašanjih, o literaturi, o okultizmu itd. Pesnik Lešehrad namreč ni samo arhivar svojega muzeja, ampak tudi svetovno izobražen človek in prijatelj ter duhovni brat mlade in najmlajše generacije. — »Svetinja umetnosti« je imela od leta 1926. na tisoče obiskovalcev (med njimi od Slovencev Stanislav Kosovel in Božidar Borko), v nji je bilo prirejenih okrog 130 razstav in okrog 25 pre-

davanj. Gradivo Lešehradeja je bilo na razpolago literarnim zgodovinarjem (dr. Fr. Krčma, J. Borecký itd.), zbirke Lešehradeja so dopolnjevale razne razstave (»Bedřich Smetana«, »Knjižnja kultura«, »Napoleonska razstava«, Razstava jugoslovanske knjige v Pragi itd.).

Pri obsežnosti gradiva je težka orientacija. Zato je vsa zbirka razdeljena na stroke: češka in tuja literatura, likovna umetnost, gledališče, politika, znanost, založbe in drugo (klerus, šport...). V vsaki stroki se vrste imena po abecedi. Vsaka oseba ima ovitek z imenom in kazalom. Rokopisi v ovitku so urejeni kronološko. Za rokopisi so reprodukcije in važni izrezki iz časopisov o tisti osebi. Večje celote abecedno urejenih ovitkov pridejo potem v zaščitne deske iz lepenke. Arhiv ima listkovi abecedni katalog in vse to dopolnjujejo biblioteka češke in svetovne literature, zgodovinske, znanstvene in okultistične knjige s priročno knjižnico katalogov, slovarjev, monografij in slično. Ta knjižnica je v posebnem oddelku Narodnega muzeja, spada pa pod Lešehradeum (ki ga bo pesnik po svoji smrti daroval češki deželi).

Arhivno gradivo obsega 150 fascikljev. Iz zgodovine češkega naroda se nahajajo v Lešehradeju dokumenti iz rudolfinske dobe, dokumenti iz 30 letne vojne (pismo Waldštejna,* Mansfelda, Piccolomini, Colloreda, Torstenson, dekreti Fridriha Falckega, Ferdinanda II. in III. itd.), dalje dokumenti iz dobe zatiranja češkega naroda, iz dobe prebujenja, svetovne vojne. Zgodovina tujih narodov obsega nekoliko fascikljev. Hugenotska doba, dokumenti iz velike francoske revolucije, spomini in rokopisi Napoleona I., njegove rodbine, maršalov, generalov, državnikov, umetnikov one dobe, dalje dokumenti iz razcveta in propadanja poljske države, pismo predzadnjega pruskega vladarja iz l. 1632., ki je bil še Slovan, doba poljskih in ogrskih revolucij, zedinjenje Italije... vse to in še mnogo

* Wallensteina.

drugega najdete v Lešehradeju. Fascikel gledališče obsega češke in tuje igralce od 18. stoletja dalje, likovna umetnost: umetnike od 17. stoletja naprej, znanstvo: znanstvenike od 18. stoletja naprej, verske struje: doba husitstva, češkobratrstva, katolicizma (papeške bulle). Literatura češka obsega: predstavnike klasične in romantične dobe (Mácha, Erben, Lumirovci), pa tudi najnovejšo (simbolizmus — Březina, dekadenca — Hlaváček, poetizmus — Nezval). V manjšem obsegu se nahaja tu tudi vse-slovanska literatura. Radostno preseneti obsežnost dokumentov iz slovenske literature. Lešehrad je poznal več slovenskih literatov (Dermota...), prevedel je 2 pesmi iz Župančiča (ena je objavljena v knjigi »Torsa« — Premnogo noč). Zaradi zanimivosti navedem tudi imena naših književnikov, ki so tu zastopani: Ivan Albrecht, Ivan Cankar, Finžgar, Gangl, Govekar, Gradnik, Ivan Hribar, Bartolomej Kopitar (pismo iz 28. julija 1938), Srečko Kosovel, Stanislav Kosovel, dr. Krek, Vlad. Levstik, Fran Milčinski, M. Murko, Stritar, Župančič (pesem Božična zdravica). Poleg slovanskih literatur se nahajajo v Lešehradeju dokumenti iz nemške (Goethe, Mombert), francoske (Balzac, Hugo, Baudelaire) itd. književnosti.

Poleg rokopisnih zbirk so v Lešehradeju še zbirke starih knjig (incunabule in palaeotipi), bibliofilije, prve izdaje (Máchov »Máj«, Němcove »Babička« s podpisom), bakrorezi in lesorezi, risbe, medalje in star denar, izkopanine (mumije), porcelan kupica Bedřcha Smetane), staro pohištvo, bibeloti in drugo.

Toda vse to je samo gradivo za temelj arhiva, kajti zbirke takega arhiva morajo rasti z dobo in morajo se izpopolnjevati. Temelji so pa trdni in stvari Lešehradeja niso mrtve. Živijo življenje onih, ki so se jih dotikali, ko so gledali nanje, in so v nje zakleli svoje življenje. Sama zamisel Lešehradeja pa je vredna, da se z njo seznanijo tudi Slovenci.

Dušan Ludvik.

Uredništvo je prejelo naslednje knjige:

Ivan Vazov: Pod jarmom, I. in II. del. Poslovenil France Bevk. Jugoslovanska knjigarna, 1938.

Janka Mlakarja Izbrani planinski spisi, II. zvezek. Ljubljana, 1939. Slovensko planinsko društvo.

Barčica, zbirka pesmi. Trieste 1939, XVII. Sod. Ed. Sigma — Gorizia.

Ivan Gol-Voj: Človek — odkod in kam? Duhovno presnavljanje sveta. V Ljubljani 1939.

Seksualni problemi. Izdanje »Istina i život«. Zagreb, 1939.

Knjige Slovenske šolske matice:

Pedagoški zbornik, XXXIV. zv. Ljubljana, 1938.

Pedagoška biologija. Spisal, narisal dr. Leopold Poljanec. Ljubljana, 1938.

Hauffove pravljice, I. in II. del. Poslovenil Josip Osana. Jugoslovanska knjigarna 1939. Zbirka mladinskih spisov.

Marija Hamsun: Otroci z dolgega brega. Poslovenila Mara Puntarjeva. Jugoslovanska knjigarna 1939. Zbirka mladinskih spisov.

Knjige Slovenske matice za leto 1939:

Igo Gruden: Dvanajsta ura. Pesmi.

Alma Sodnik: Descartes. Njegovo življenje in filozofija.

F. Petre: Poizkus ilirizma pri Slovencih. (1835—1849).

Miroslav Adlešič: Naravoznanstvo in svetovni nazor. Jugoslovanska knjigarna 1939. Zbirka »Kosmos«.

Prešernove poezije. Priredil Pirjevec. Miniaturna izdaja. Akademsko založba 1939.

Župančičevi Zbrani spisi, IV. zvezek. Akademsko založba 1939.

Ivan Prijatelj: Politična zgodovina Slovencev, I. in III. del. Akademsko založba.

Isačenko: Slovenski verz. Akademsko založba 1939.

Prežihov Voranc: Požganica. Povest iz l. 1918. Naša založba, Ljubljana, 1939.

NAJVEČJI SLOVENSKI PUPILARNOVARNI ZAVOD

MESTNA HRANILNICA LJUBLJANSKA

STANJE V LOG: DIN 420.000.000.—

LASTNE REZERVE: DIN 28.650.000.—

DOVOLJUJE POSOJILA PROTI VKNJIŽBI

ZA VSE OBVEZE HRANILNICE JAMČI MESTNA OBČINA LJUBLJANSKA

JUGOSLOVANSKA KNJIGARNA V LJUBLJANI

Dr. Franceta Prešerna **ZBRANO DELO**. Uredila A. Pirjevec
in J. Glonar. 295 str. din 40.—, vezano v platno din 55.—,
v usnje din 90.—

Grivec Fr. **SLOVENSKI KNEZ KOCELJ**. 298 strani, vezano
v platno din 120.—

SLOVENSKI PRAVOPIS. Mala izdaja. Priredila A. Breznik
in F. Ramovš. II. natis. 234 str. din 26.—, vezano din 40.—

Adlešič M. **NARAVOZNANSTVO IN SVETOVNI NAZOR**.
208 strani, vezano v platno din 100.—

Naročniki Doma in sveta uživajo 25% popusta pri vseh
knjižnih izdajah Jugoslovanske knjigarne (razen šolskih knjig!)
